

ΤΕΥΧΟΣ ΟΓΔΟΟ
2020/2

ΤΡΥΦΩΝΑΣ ΛΕΜΟΝΤΖΟΓΛΟΥ

Δικαιότερη κατανομή της γης, συγκέντρωση στις αγροτικές δραστηριότητες και ανάπτυξη του εγγραμματισμού

ΚΩΣΤΑΣ ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ο Μαρξ και οι Ινδιάνοι. Από τη φιλοσοφική ανθρωπολογία στην εμπειρική εθνολογία

ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΑΡΑΚΛΑΣ

Οι δύο ήλιοι καὶ ἡ κατάργηση τῆς ἐργασίας.
Ὁ Ἑγελος, ὁ Μὰρξ καὶ ἡ προστασία τῆς ἐλευθερίας

ΜΑΝΘΟΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΑΙΟΣ

Η λέξη-κλειδί ενάντια στον -ισμό. Οι συνθήκες για την ολοκλήρωση μιας ήρεμης επανάστασης

ΛΟΥΙΖΑ ΑΥΓΗΤΑ

Ο τόπος ως βλέμμα και η γεωγραφία ως πεδίο συγκρότησης της σύγχρονης τέχνης

KLAUS VIEWEG

Πέρα από τη Wall Street και την People's Republic.
Το τέλος του καπιταλισμού και το μέλλον του

ΟΥΡΑΝΙΑ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ

Βιβλιοκρισία: Κουρούτζας Χρήστος –
Εγκληματολογία της Γενετικής

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ

Βιβλιοπαρουσίαση: Βόλφγκανγκ Στρεκ – *Κερδίζοντας χρόνο.
Η καθυστερημένη κρίση του δημοκρατικού καπιταλισμού*

Ρ

Ι

Μ

Η

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΚΡΙΣΗ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΚΡΙΣΗ

Εξαμηνιαία Επιστημονική Επιθεώρηση

KRISI

Biannual Scientific Review

Επικεφαλής σύνταξης

Θοδωρής Δημητράκος, Γιάννης Κοζάτσας, Κώστας Πασσάς

Συντακτική επιτροπή

Ελένη Βλάχου, Χριστίνα Δημακοπούλου, Θοδωρής Δημητράκος, Γιάννης Κοζάτσας, Κώστας Πασσάς, Αγγελική Πούλου, Κώστας Στεργιόπουλος, Μαρία Χολέβα

Επιστημονικοί συνεργάτες

Αραγεώργης Άρις (1961-2018), Γκιούρας Θανάσης, Jung Reinhard, Καλτσώνης Δημήτρης, Μαμουλάκη Έλενα, Μανιάτης Γιώργος, Ματθιόπουλος Ευγένιος, Μαυρουδέας Σταύρος, Μπάγκος Παντελής, Μπαλτάς Αριστείδης, Μυλωνάκη Ευγενία, Παπαδάτος Νίκος, Σακελλαρόπουλος Σπύρος, Σταυρίδης Σταύρος, Τύμπας Τέλης, Φαράκλας Γιώργος, Φουρτούνης Γιώργος, Χρύσης Αλέξανδρος, Ψύλλος Στάθης.

Επικοινωνία

www.e-krisi.gr

Υπεύθυνος επικοινωνίας

Γεράσιμος Χολέβας

Σελιδοποίηση-παραγωγή

Μοτίβο Α.Ε.

Σχεδίαση ιστοσελίδας

Γιάννης Σακελλαρίου

Τιμή τεύχους: 9 ευρώ

Ετήσια συνδρομή (ιδιώτες): 15 ευρώ

Ετήσια συνδρομή (ιδρύματα): 20 ευρώ

Κεντρική διάθεση

Εκδόσεις Τόπος

Πλαπούτα 2 & Καλλιδρομίου, 114 73 Αθήνα, Τηλ. 2108222835, info@motibo.com

Τεύχος 8 – 2020/2

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση μέρους ή όλου του έργου, καθώς και η αναπαραγωγή ή μετάδοσή του με οποιοδήποτε οπτικοακουστικό, γραπτό ή άλλο μέσο χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη ή του συγγραφέα.

ISSN 2585-2124

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Άρθρα

Δικαιότερη κατανομή της γης, συγκέντρωση στις αγροτικές δραστηριότητες και ανάπτυξη του εγγραμματισμού: Μια εμπειρική μελέτη για την περίπτωση της Ελλάδας στα τέλη του 19ου αιώνα	5
Τρύφωνας Λεμοντζόγλου	

Ο Μαρξ και οι Ινδιάνοι. Από τη φιλοσοφική ανθρωπολογία στην εμπειρική εθνολογία	43
Κώστας Γαλανόπουλος	

Οι δύο ήλιοι και η κατάργηση τής εργασίας. Ό'Έγγελος, ό Μάρξ και ή προστασία τής έλευθερίας άπό τήν οίκονομική άνισόττητα	67
Γιώργος Φαράκλας	

Η λέξη-κλειδί ενάντια στον -ισμό. Οι συνθήκες για την ολοκλήρωση μιας ήρεμης επανάστασης	89
Μάνθος Σαντοριναίος	

Ο τόπος ως βλέμμα και η γεωγραφία ως πεδίο συγκρότησης της σύγχρονης τέχνης	115
Λουίζα Αυγήτα	

Μετάφραση άρθρου

Πέρα από τη Wall Street και την People's Republic – Το τέλος του καπιταλισμού και το μέλλον του	135
Klaus Vieweg	

Βιβλιοκρισία

Κουρούτζας Χρήστος 2018. Εγκληματολογία της Γενετικής, Αθήνα: Πεδίο	155
Ουρανία Γεωργοπούλου	

Βιβλιοπαρουσίαση

Βόλφγκανγκ Στρεκ 2016. Κερδίζοντας χρόνο. Η καθυστερημένη κρίση του δημοκρατικού καπιταλισμού. Αθήνα: Τόπος	163
Αναστασία Ιωαννίδου	

Η λέξη-κλειδί ενάντια στον -ισμό. Οι συνθήκες για την ολοκλήρωση μιας ήρεμης επανάστασης

Μάνθος Σαντοριναίος*

Περίληψη

Είναι γεγονός ότι η ψηφιακή τεχνολογία έφτασε σε τέτοιο βαθμό ανάπτυξης, τόσο τεχνολογικά όσο και κοινωνικά, ώστε ένα μεγάλο μέρος των αποτελεσμάτων της ήρεμης επανάστασης που προκαλεί, γίνεται πλέον ορατό στον καθένα. Ενώ φαινόταν ότι αυτή η συνθήκη θα μονοπωλούσε τα χαρακτηριστικά του 21ού αιώνα, η πανδημία του κορωνοϊού άλλαξε τις συνθήκες. Τελικά, οι δύο αυτές καταστάσεις, σαν δύο διαφορετικά φίλτρα, επιδρούν στις υπόλοιπες προβλέψιμες συνθήκες –άμεσα δημιουργημένες από τον άνθρωπο– όπως είναι η κρίση του κεφαλαίου, η έλλειψη σημαντικών προσωπικοτήτων στην πολιτική, αλλά και σε όλους τους τομείς, εκτός ίσως των επιστημών, καθώς και η ιδιαιτέρως επικίνδυνη γεωπολιτική αστάθεια. Υπάρχει ένα «εργαλείο», το οποίο είναι σε θέση να περιγράψει αυτό το πολύπλοκο περιβάλλον σε κρίση με τέτοιο τρόπο ώστε να επιτρέπει τη διεξαγωγή συνολικών συμπερασμάτων ή και προτάσεις δράσεων, όπως έχει συμβεί σε άλλους αιώνες; Δεν είναι εύκολο να απαντηθεί ένα τέτοιο σημαντικό ερώτημα. Το παρόν άρθρο αποτελεί μια προσπάθεια περιγραφής ορισμένων χαρακτηριστικών, τα οποία θα μπορούσαν να έχουν μια αξία ως προς τον σχηματισμό ενός ιδανικού περιβάλλοντος για τη δημιουργία ενός τέτοιου εργαλείου.

Abstract

Title: "The 'keyword' against '-isms'. The conditions for the completion of a quiet revolution."

It is evident by now that digital technology has reached such a high degree of development both at the technological and social levels, that most of the results of the quiet revolution it provokes are visible to everyone. Although it seemed that this situation would monopolize the characteristics of the 21st century, the Covid-19 pandemic has changed the conditions. Eventually those two situations, like two different filters, are influencing the remaining predictable conditions, created directly by man, such as the crisis of capital, the insufficiency of important political personalities in almost every field except maybe in science, and the particularly threatening geopolitical instability. Is there a tool that could describe this environment in crisis, in such a way that it could allow the conduct of conclusions or action proposals as in past centuries? There is no easy answer to such an important question. The present article is an effort to describe some particular features which could contribute to the formation of an ideal environment for the creation of such a tool.

* Ο Μάνθος Σαντοριναίος είναι καλλιτέχνης και ερευνητής των Νέων Μέσων, καθηγητής στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών Αθηνών, ιδρυτής του Κέντρου για τον Ψηφιακό Πολιτισμό «Φούρνος» και του Διεθνούς Φεστιβάλ Mediaterra.

Τα παιδιά λοιπόν αυτά κατοικούν στην εικονική σφαίρα. Οι γνωσιακές επιστήμες δείχνουν ότι η χρήση του Δικτύου, η ανάγνωση ή η γραφή μηνυμάτων με τα δάκτυλα, η παρακολούθηση του Facebook ή της Wikipedia δεν ερεθίζουν τους ίδιους νευρώνες ούτε τις ίδιες περιοχές του εγκεφαλικού φλοιού που διεγείρονταν από την χρήση του βιβλίου, του μαυροπίνακα ή του τετραδίου. Μπορούν πράγματι να χειριστούν πολλές πληροφορίες ταυτοχρόνως. Αλλά δεν είναι σε θέση να γνωρίσουν ούτε να ενσωματώσουν, ούτε να συνθέσουν όπως εμείς οι παλαιότεροι. Με το κινητό τους έχουν πρόσβαση σε όλα τα πρόσωπα. Με το GPS σε όλους τους τόπους και με το δίκτυο σε όλη τη γνώση [...] Δεν κατοικούν πια στον ίδιο χώρο. Χωρίς να το πάρουμε είδηση ένα νέο ανθρώπινο ον γεννήθηκε, μέσα σε ένα σύντομο χρονικό διάστημα [...] Αυτός ή αυτή δεν έχει πλέον το ίδιο σώμα, το ίδιο προσδόκιμο ζωής, δεν επικοινωνεί με τον ίδιο τρόπο, δεν έχει τις ίδιες παραστάσεις για τον κόσμο, δεν ζει πια στην ίδια φύση, δεν κατοικεί πια στον ίδιο χώρο.

Michel Serres, *Η Κοντορεβιθούλα*, 2012

Επειδή ο κόσμος κατασκευάζεται από θνητούς φθείρεται, και επειδή συνεχώς αλλάζει κατοίκους διατρέχει τον κίνδυνο να γίνει εξίσου θνητός με αυτούς... Η ελπίδα μας στηρίζεται πάντοτε σε ό,τι νέο φέρει η κάθε γενιά, ακριβώς όμως επειδή βασίζουμε την ελπίδα μας αποκλειστικά σε αυτό, καταστρέφουμε τα πάντα όταν στην προσπάθεια μας να ελέγξουμε το νέο, εμείς οι παλαιότεροι νομίζουμε ότι μπορούμε να υπαγορεύσουμε τη μορφή που θα λάβει.

Hannah Arendt, *Η Κρίση της Εκπαίδευσης*, 1961

1. Εισαγωγή: Το «εργαλείο έρευνας»

Αν το συγκεκριμένο άρθρο παρουσιαζόταν στις αρχές του 20ού αιώνα, μιλώντας για «εργαλείο έρευνας» και «ερμηνείας» στις ανθρωπιστικές επιστήμες, σίγουρα θα εννοούσαμε μία σειρά λογικών προτάσεων, ένα «Όργανον» κατά τον Αριστοτέλη, που θα θεμελιώνει μια μέθοδο, μέσω της οποίας θα ήταν δυνατόν να ερμηνευτεί μια κατάσταση, η οποία ενδεχομένως να προκαλούσε κάποια συμπεράσματα ή και δράσεις για την αλλαγή της.

Σήμερα, κλείνοντας τη δεύτερη εικοσαετία του 21ού αιώνα, αναφέροντας τη λέξη «εργαλείο», σίγουρα εννοούμε ένα συνδυασμό λογισμικού, υλισμικού Η/Υ και ανθρώπινου νου, που τα αξιοποιεί. Στη συγκεκριμένη έρευνα θα ασχοληθούμε κυρίως με το τρίτο στοιχείο, δηλαδή με τις ανθρώπινες διεργασίες που οργανώνουν και αξιοποιούν τα δύο πρώτα.

Αυτό θα γίνει, γιατί τελικά ο άνθρωπος αποτελεί το πιο εύθραυστο και ευμετάβλητο συστατικό της σύνθεσης, στην προσπάθεια εύρεσης ενός σύγχρονου εργαλείου έρευνας, άρα και το πιο ενδιαφέρον στοιχείο για μελέτη.

Παρ' όλες τις αφηγήσεις της τέχνης για τον κίνδυνο της κυριαρχίας της μηχανής πάνω στην ανθρωπότητα (*Metropolis*, *Frankenstein*, *Alphaville*, 2001: *A Space*

Odyssey, Black mirror), οι οποίες αντανakλούν την πεποίθηση πολλών ατόμων ακόμα και σήμερα, στην πράξη έχει συμβεί το αντίθετο. Ο άνθρωπος ανέπτυξε ισχυρά εργαλεία «αγαθά και υπάκουα», όπως έπραξε με τα ζώα που είχε εξημερώσει για να τον υπηρετούν, όμως στη συνέχεια διέβαλε τη σωστή λειτουργία αυτών των εργαλείων προς όφελός του. Αλλοιώνει τα στατιστικά αποτελέσματα, αγνοούσε τα συμπεράσματα και τις προτεινόμενες λύσεις, παραμετροποιούσε τη λογική της έρευνας ή της επικοινωνίας των συμπερασμάτων προς το δικό του συμφέρον.

Πριν εξετασθεί, λοιπόν, ο προβληματισμός για το αν η μηχανή θα αποκτήσει μια αυτονομία σκέψης, η οποία πιθανόν θα μπορούσε να αποτελέσει μια απειλή για τον δημιουργό της, θα πρέπει ενδεχομένως να εξετασθεί η απρόβλεπτη σκέψη του δημιουργού και οι αυθαίρετες εντολές που εισάγει στη μηχανή ή και τελικά η αδυναμία να τη χρησιμοποιήσει για την εξέλιξη της ανθρωπότητας.

Σήμερα η τεχνολογία προσφέρει ιδιαίτερα ισχυρά εργαλεία για ένα μεγάλο μέρος λειτουργιών/εργασιών, που μέχρι τώρα κάλυπτε η ανθρώπινη πνευματική εργασία. Παρ' όλα αυτά, δεν έχει εμφανισθεί ακόμα ένα εξελιγμένο σύστημα ικανό να αλλάξει τη σχέση δημιουργήματος και δημιουργού. Στο στάδιο αυτό, το οποίο δείχνει ότι θα κρατήσει ακόμα αρκετό καιρό, το σκέλος που χρειάζεται αναβάθμιση στο σύστημα της ψηφιακής επεξεργασίας της σκέψης είναι αναμφισβήτητο ο ανθρώπινος νους.

Η παρούσα έρευνα επιχειρεί να ασχοληθεί με αυτό το σκέλος, του ανθρώπινου νου. Παρακάμπτοντας ερωτήματα του τύπου «πώς είναι δυνατόν με τέτοιες σημαντικές δυνατότητες που έχει στη διάθεσή του ο σημερινός άνθρωπος να περνά μια τόσο μεγάλη πνευματική κρίση», θα ασχοληθούμε με το αντικείμενο που κρύβεται στο κέντρο του προβλήματος, το οποίο θα μπορούσε να είναι τόσο απλό όσο οι έννοιες της *ταξινόμησης*, της *σωστής ιεράρχησης*, της *αποστασιοποίησης* ή ακόμα της *ηθικής*.

2. Οι συνθήκες

2.1 Το περιβάλλον: Η αλλαγή της υπόστασης της γης

Η εποχή που διανύουμε χαρακτηρίζεται έντονα από μία πολύπλοκη κατάσταση. Από τη μία πλευρά οι παγκόσμιες συνθήκες δημιουργούν ένα περιβάλλον ρευστότητας, ενώ η έλλειψη ισχυρών ηγετών ή διανοητών μεγεθύνει αυτή τη ρευστότητα. Από την άλλη πλευρά, παρ' όλη την εντυπωσιακή ανάπτυξη των μέσων καταγραφής και ανάλυσης, τα συστήματα πληροφόρησης και επικοινωνίας διογκώνουν πολλές φορές την εικόνα της πραγματικότητας ή άλλοτε προκαλούν μια πολυδιάσπαση της πληροφορίας με αποτέλεσμα να δημιουργείται μια οφθαλμαπάτη, αρκετές φορές ηθελημένα.

Σχεδόν ο μόνος χώρος που εξελίσσεται δυναμικά και με πολλές επιτυχίες είναι αυτός των θετικών επιστημών και της τεχνολογίας, ο οποίος προσφέρει δυσανάλογες ευκολίες σε σχέση με την ικανότητα ή την ουσιαστική πρόθεση αξιοποίησής του από τους ανθρώπους προς μια ουσιαστική ή απλά «πραγματική» και όχι συμβατική αναβάθμιση της λειτουργίας του συστήματος.

Στο σημείο αυτό δημιουργείται ένα οξύμωρο σχήμα. Από τη μία πλευρά υπάρχει μια ιδιαίτερα σημαντική ανάπτυξη στην εφαρμοσμένη έρευνα, το σχεδια-

σμό και την παραγωγή με εντυπωσιακά αποτελέσματα, ενώ από την άλλη πλευρά ακολουθείται μια υβριδική διαδικασία αξιοποίησης των παραπάνω, από την πλειονότητα των ενδιαφερομένων προσηλωμένη σε παλιές τακτικές.

Η αναβάθμιση των υλιστικών μερών της ψηφιακής τεχνολογίας ως προς την ταχύτητα επεξεργασίας και επικοινωνίας, τη χωρητικότητα μνήμης, τη δικτύωση, την προσβασιμότητα και αντίστοιχα τη μείωση όγκου και τιμής, έδωσαν τη δυνατότητα εξέλιξης σημαντικών διαδικασιών ως προς το λογισμικό και ανάπτυξης λειτουργιών, οι οποίες προσεγγίζουν σημαντικές εξελίξεις του πεδίου που αποκαλούμε *τεχνητή νοημοσύνη*, χωρίς όμως να έχουν καλύψει τους στόχους που είχαν τεθεί τον προηγούμενο αιώνα. Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ένα από τα πιο ενδιαφέροντα στοιχεία ως προς την εξέλιξη του τομέα αυτού, αποτελεί το γεγονός ότι έγινε γνωστή η ύπαρξή του και τα οφέλη του στην κοινωνία, η οποία άρχισε να λαμβάνει σοβαρά υπόψη της το θέμα. Η επιτυχία αυτή οφείλεται στην πρωτοβουλία που είχαν οι διεθνείς οργανισμοί και οι περισσότερες κυβερνήσεις των εξελιγμένων κρατών, οι οποίες μάλιστα συνέταξαν εγκυκλίους (Villani 2018) για τη διάδοσή του προς όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης καθώς και στο ευρύ κοινό. Έτσι, οι πολίτες των περισσότερων κρατών βρέθηκαν να παρακολουθούν με ενδιαφέρον ή περιέργεια εκδηλώσεις, ομιλίες, σεμινάρια και καλλιτεχνικές εκθέσεις με αυτό το θέμα, ενώ ήδη διάφοροι οικείοι μηχανισμοί, όπως το ψυγείο, η ηλεκτρική κουζίνα, το κλιματιστικό, το πλυντήριο, το αυτοκίνητο και άλλοι, διορθώνουν με διακριτικούς αυτοματισμούς την καθημερινή συμπεριφορά των χρηστών τους.

Ιστορικά, η τεχνητή νοημοσύνη σε συνδυασμό με τις ικανότητες αποθήκευσης μεγάλων δεδομένων –πολλές φορές εισαγόμενων με αυτόματες διαδικασίες– αποτελεί τη μεγάλη αλλαγή στην πληροφορική στις αρχές του 21ού αιώνα, η οποία καθορίζεται από ένα ισχυρό «εργαλείο», που προσφέρεται τόσο στη βιομηχανία όσο και στους επιστήμονες κάθε κλάδου, σε τέτοιο βαθμό, ώστε αυτή η τεχνολογική διάσταση να ορίζει την αναβάθμιση ή τη διάσπαση ενός σημαντικού κλάδου ανάλυσης της κοινωνίας, αυτού των ανθρωπιστικών επιστημών.

Ωστόσο, τα αποτελέσματα δεν είναι τόσο ενθαρρυντικά, ώστε να μας επιτρέπουν να μιλήσουμε για ένα επόμενο επίπεδο, όπως θα ήταν ο *σημασιολογικός ιστός* (semantic web), το όραμα του Tim Berners-Lee (Berners-Lee et.al. 2001). Παρ' όλα αυτά, οι υπάρχουσες εφαρμογές καθώς και ο τομέας της Αυτόματης Μηχανικής Μάθησης που αναπτύσσεται ραγδαία, δημιουργούν μια νέα μεταβατική συνθήκη ζωής, μέσα στην οποία θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μια υπέρβαση, που στο στάδιο αυτό μόνο ο ανθρώπινος νους θα μπορούσε να προκαλέσει.

2.2 Το Ευρύ κοινό : Το παράδειγμα της Ελλάδας

Στην Ελλάδα η αφομοίωση της ψηφιακής κατάστασης από το σύνολο του πληθυσμού συμβαίνει χάρη σε δύο άσχετα μεταξύ τους γεγονότα: Την είσοδο του κινητού τηλεφώνου στη κοινωνία σαν είδος πρώτης ανάγκης και την πανδημία του κορωνοϊού.

Το κινητό, ένα υπερμηχάνημα που συγκεντρώνει όλη την ψηφιακή κουλτούρα ως λειτουργία και σχεδόν όλη την ψηφιοποιημένη γνώση και μνήμη ως τερματικό, είναι κατασκευασμένο με τέτοιο φιλικό τρόπο προς τον χρήστη ώστε να μπορεί να το χειριστεί ο καθένας.

Ο μικροσκοπικός αυτός μηχανισμός έχει τη δυνατότητα να εκτελεί άμεσα και χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια τις εργασίες που κάνει ένας υπολογιστής ενώ τελικά αποτελεί το μόνιμο εξάρτημα του καθενός, που δεν το αποχωρίζεται ποτέ από κοντά του, από την παιδική ηλικία μέχρι τα βαθιά γεράματα.

Μέσω του κινητού (εν μέρει και του υβριδικού τάμπλετ) έγινε οικείο ένα μεγάλο μέρος της ψηφιακής κουλτούρας στο σύνολο των Ελλήνων. Πολλά άτομα, κυρίως μεγάλης ηλικίας, μπόρεσαν μέσω του μικρού αυτού υπερμηχανήματος να έχουν μια βασική ψηφιακή γραπτή επικοινωνία, να ενημερώνονται για τα τελευταία νέα, να αγοράζουν καταναλωτικά προϊόντα, να είναι παρόντες/ούσες στα κοινωνικά μέσα ή να πληρώνουν τις οφειλές τους. Παράλληλα ένα ισχυρό δίκτυο καταστημάτων κινητής τηλεφωνίας λειτουργεί σχεδόν σαν χώρος επιμόρφωσης, που είναι έτοιμος να δώσει συμβουλές, να λύσει προβλήματα, να ανανεώσει τη συσκευή, να διορθώσει λάθη ή να δώσει τα πρώτα βασικά μαθήματα για μια σχετικά ικανοποιητική χρήση του.

Η επανάσταση της ψηφιακής τεχνολογίας εγκαταστάθηκε στην κουλτούρα της καθημερινότητας μέσω της εξάπλωσης της κινητής τηλεφωνίας.

Σε χώρες όπως η Ελλάδα, ως σημαντικός παράγοντας για την ολοκλήρωση της «ψηφιακότητας» της κοινωνίας, αναπάντεχα αναδείχθηκε ένα παγκόσμιο και ιδιαίτερα δύσκολο γεγονός, η πανδημία του κορωνοϊού. Ο αήττητος μέχρι τώρα ιός αρχικά εξανάγκασε τον κρατικό φορέα να επιταχύνει και να ολοκληρώσει την ψηφιακή λειτουργία του κράτους σχεδόν σε όλες τις δομές του. Οι περισσότερες υπηρεσίες ολοκλήρωσαν την ψηφιακή τους διάρθρωση και κυρίως οι υπάλληλοι υποχρεώθηκαν να λειτουργήσουν εντός αυτής, άμεσα. Μέσα σε ένα διάστημα λιγότερο από ένα μήνα, επιτεύχθηκε σε μεγάλο βαθμό η ψηφιακή διακυβέρνηση. Ένα μεγάλο μέρος των σχέσεων με το κράτος καθώς και των οικονομικών υποχρεώσεων πραγματοποιείται από απόσταση μέσω ψηφιακών μηχανισμών. Λειτουργήσε επίσης πλήρως η εκπαίδευση από απόσταση. Όλοι οι καθηγητές της τριτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έκαναν τα μαθήματα τους μέσω μιας ψηφιακής πλατφόρμας. Στα μαθήματα μάλιστα του δημοτικού και του νηπιαγωγείου, ελάμβαναν μέρος και οι γονείς στις διαδικτυακές δράσεις. Από την άλλη πλευρά, ο αναγκαστικός εγκλεισμός στο σπίτι υποχρέωσε ακόμα και τα πιο δύσπιστα ή ανεκπαίδευτα άτομα να ενταχθούν στην ηλεκτρονική ζωή (*e-life*) και να εξοικειωθούν με ένα είδος *e-life style*.

Παγκοσμίως, στο εμπόριο από απόσταση σχεδόν διπλασιάστηκαν τα κέρδη, κυρίως των μεγάλων εταιριών, οι οποίες απέκτησαν μεγαλύτερη ισχύ καθώς και επιρροή στην κοινή γνώμη. Οι σχέσεις με το κράτος αλλά και οι διαπροσωπικές σχέσεις και βέβαια η Τέχνη, ένα μέρος της οποίας ήδη αξιοποιούσε την ψηφιακή τεχνολογία, λειτούργησαν άμεσα σε ένα νέο περιβάλλον εκτός του κοινωνικού ιστού αλλά εντός ενός εικονικού βίου μέσω του ψηφιακού ιστού (*web*).

Όμως τι σημαίνει αυτό; Έχουν ουσιαστικά αξιοποιηθεί τα νέα χαρακτηριστικά της ψηφιακής εποχής; Έχει επιτελεστεί η ψηφιακή επανάσταση όπως ονομάζεται από πολλούς, πρόκειται να γίνει μελλοντικά ή δεν θα γίνει ποτέ;

2.3 Αναβάθμιση ή εξέλιξη;

Τελικά, μόλις στη δεύτερη εικοσαετία του 21ού αιώνα, η καθημερινότητα στις περισσότερες χώρες ακολούθησε τη κουλτούρα του νέου υποστρώματος. Η μεταφορά της «χαρτοκεντρικής εποχής» στο ψηφιακό υπόβαθρο έχει επιτελεστεί πλήρως (Santorineos 2007). Μετά από πολλές αντιδράσεις θετικές και αρνητικές το ψηφιακό υπόβαθρο είναι γεγονός και έχει ενταχθεί στη κουλτούρα της καθημερινότητας (McCullough 2005).

Είναι σαφές ότι η βελτίωση στην καθημερινή ζωή είναι σημαντική, αφού ένα πλήθος αξιοσημείωτων αλλαγών διευκολύνουν την υπάρχουσα δομή εργασίας, εκπαίδευσης ή διασκέδασης με χαμηλότερο κόστος, σε λιγότερο χρόνο, με μεγάλη ακρίβεια στους χειρισμούς και αποτελεσματικότητα.

Ακόμα και τα άτομα που αντιδρούν προς αυτήν την «ψηφιακότητα» εκφράζοντας φόβους για ένα ολοκληρωτικό σύστημα αστυνόμευσης ή καθοδήγησης, χρησιμοποιούν τα γενικά οφέλη της.

Ωστόσο, μία λεπτομερής μελέτη θα κατέληγε στο συμπέρασμα ότι ενώ έχουν καταγραφεί και αναλυθεί με μεγάλη λεπτομέρεια όλες οι επιπτώσεις της νέας συνθήκης –οι θετικές και οι αρνητικές– δεν έχουν περιγραφεί –τουλάχιστον στο μέτρο του δυνατού– τα στοιχεία τα οποία θα μπορούσαν να προσδώσουν στο νέο ψηφιακό περιβάλλον την πιθανότητα δημιουργίας κάποιων βασικών δομών για ένα καλύτερο ή έστω διαφορετικό μέλλον, με κέντρο τον άνθρωπο. Στο σημείο αυτό εύλογα τοποθετούνται μερικά ζητήματα παρά τον κίνδυνο να θεωρηθούν αφελή.

Η ψηφιακή τεχνολογία φέρνει για πρώτη φορά στην ιστορία της τεχνολογικής εξέλιξης σημαντικές οντολογικές αλλαγές οι οποίες ουσιαστικά θα μπορούσαν να συμβάλουν στην δημιουργία ενός οντολογικά νέου τρόπου διαβίωσης. Όπως είναι γνωστό η ψηφιακή τεχνολογία δεν αποτελεί συνέχιση της μηχανικής ή ηλεκτρονικής τεχνολογίας. Για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας εμφανίζεται μια τεχνολογία που έχει την δυνατότητα να συνδυάζει τον νοητό κόσμο με τον πραγματικό με έναν αμφίδρομο διάλογο μέσω μιας παγκόσμιας γλώσσας που ονομάζεται γλώσσα μηχανής ή κώδικας.

Η ιδιάζουσα ψηφιακή τεχνολογική δομή επαναφέρει στο προσκήνιο μια άποψη για την έννοια της εξέλιξης που κριτικάρεται έντονα, αλλά παραμένει πάντα επίκαιρη. Υπάρχει, βέβαια, μια ισχυρή δραστηριότητα από τις ερευνητικές ομάδες των πανεπιστημίων, από κοινωνικές ή καλλιτεχνικές ομάδες, από μικρά ή μεγάλα πολιτιστικά κέντρα και οργανώσεις στο διαδίκτυο. Οι δράσεις αυτές, κυρίως οικολογίας, διαφορετικότητας, πολιτικής ή τέχνης, δημιουργούν θετικές προϋποθέσεις για την επίλυση προβλημάτων και την εξέλιξη σε πολλά ζητήματα. Αυτές οι δράσεις σίγουρα συμβάλουν σε επιμέρους λύσεις και πολλές φορές κινητοποιούν το ευρύ κοινό. Ταυτόχρονα η πολυδιάστατη άυλη και φτηνή τεχνολογία προσφέρει οικονομική ανάπτυξη σε πολλές νέες και πρωτότυπες ιδέες, που αξιοποιούν αυτήν την ευέλικτη τεχνολογία. Σε αυτήν την τάση έχουν εναποθέσει τις ελπίδες και τις δραστηριότητές τους πολλοί νέοι επιστήμονες, αφού οι προσφερόμενες θέσεις εργασίας είναι ελάχιστες, ενώ η δραστηριότητα προς αυτή την κατεύθυνση πολλές φορές τυχαίνει επιδότησης.

Υπάρχει λοιπόν μια μεγάλη μερίδα πολιτών που είναι ιδιαίτερα ικανοποιημένη από αυτή την κατάσταση, αφού ένα μέρος αυτών των δράσεων στέφεται με

επιτυχία (success story), σε τέτοιο βαθμό που να τίθεται το ερώτημα αν υπάρχει τελικά η αναγκαιότητα για μια διαφορετικού τύπου εξέλιξη (ζήτημα που πραγματεύεται η συγκεκριμένη εργασία) ή όλα τείνουν προς μια σταδιακή αναβάθμιση, οπότε δεν υπάρχει λόγος για την οποιαδήποτε ανησυχία.

Πολλές φορές προβάλλονται από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και εν μέρει από τα κοινωνικά μέσα ζητήματα που προκαλούν συζητήσεις για την ανάγκη βελτίωσης των συνθηκών ή κατάργησης κάποιων άλλων, όμως τις περισσότερες φορές αυτή η κατάσταση παρουσιάζεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να προκαλεί λύπη, οργή, γέλιο ή φανατισμό στο ευρύ κοινό, και σπάνια δίνει ένα έναυσμα για σκέψη ή πληροφορίες επίλυσης των προβλημάτων που προκαλούνται από τα αρνητικά συναισθήματα.

Γενικά ένα φαινόμενο της εποχής είναι η κυριαρχία των συναισθημάτων έναντι της σκέψης. Είναι γεγονός ότι διαφορετικά συνδυασμένα συμφέροντα, θα αρέσκονταν στη διατήρηση της παρούσας κατάστασης του ευρέος κοινού. Τελικά η εξέλιξη του δικτύου δημιουργεί μια νέα υβριδική μορφή στα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Στις ειδήσεις παίζονται βίντεο από το YouTube με απλές συγκινητικές ή αστείες σκηνές, ένα μεγάλο μέρος των δημοσιογράφων διατηρούν δικά τους μέσα επικοινωνίας στα κοινωνικά μέσα, ενώ τα ίδια τα μέσα διαθέτουν το ψηφιακό είδωλό τους. Αυτή η διόγκωση των μέσων και η έμφαση σε ένα πιο προσωπικό και οικείο ύφος δίνει την δυνατότητα να μεγεθυνθούν περιπτώσεις που προκαλούν μία ιδιόζουσα ευαισθησία στην κοινή γνώμη. Το κοινό συγκινείται με την ιστορία ενός μικρού κοριτσιού, το οποίο λόγω οικονομικών δυσκολιών της οικογένειας του δεν τρώει κολατσιό στο σχολείο, αλλά δεν διερωτάται γιατί, αφού η σύγχρονη τεχνολογία έχει μειώσει κατά πολύ το κόστος παραγωγής των προϊόντων, η τιμή τους παραμένει η ίδια. Επίσης δεν είναι σε θέση να συνδέσει το γεγονός της απόλυσης των γονιών του κοριτσιού και πολλών άλλων συμπολιτών με την αυτοματοποίηση της παραγωγής που δημιουργεί το χαμηλότερο κόστος εργασίας που προσφέρει η νέα ευέλικτη τεχνολογία. Είναι δε, ακόμα πιο δύσκολο να φαντασθεί ότι η ίδια αυτή η ψηφιακή δομή που επηρεάζει τη σύγχρονη εργασία, έχει τη δυνατότητα να προσφέρει λύσεις στο συγκεκριμένο πρόβλημα, όμως αυτό δεν έχει γίνει σχεδόν ποτέ. Εάν εξετασθεί λεπτομερώς η παραγωγή του 21ου αιώνα θα παρατηρηθούν πολλά παράδοξα, που δημιουργεί το τρίτο συστατικό του μηχανισμού που αναφέραμε στην αρχή, δηλαδή ο ανθρώπινος νους.

Ενώ, δηλαδή, το παραπάνω θέμα κατανομής χρόνου εργασίας, ελεύθερου χρόνου και χρήματος θα μπορούσε να λυθεί διαμέσω μιας νέας παραμετροποίησης που δύναται να προτείνει ένα σχετικά απλό πρόγραμμα τεχνίτης νοημοσύνης, ο ανθρώπινος νους αδυνατεί να συμμετάσχει στη συγκεκριμένη εργασία που του αντιστοιχεί.

Τελικά, η παλαιωμένη δομή της βιομηχανικής εποχής παραμένει και απλά τοποθετείται πάνω σε ένα νέο ψηφιακό βάθρο της νίκης και της επιτυχίας με τους δικούς της κανόνες.

3. Σε σχέση με την αναβάθμιση

3.1 Ο νέος κύκλος ζωής ή νέος πλούτος

Ουσιαστικά από τα τέλη του 20ού αιώνα, ο δυτικός πολιτισμός κάνει έναν ακόμα κύκλο για την επιβίωση του υπάρχοντος συστήματος που τον οδηγεί. Το συγκεκριμένο φαινόμενο είναι ιδιαιτέρως σαφές, αλλά για να φανεί καθαρά θα πρέπει να ιδωθεί μέσα από μια άλλη κλίμακα στον χρόνο. Ο πολιτισμός που δημιούργησαν οι άνθρωποι για να επιβιώσει χρειάζεται συνεχώς ανανεώσιμες πηγές και ενέργεια. Ο δυτικός πολιτισμός, την κατάλληλη στιγμή, επιβίωσε μέσα από την ανάπτυξη της ναυσιπλοΐας και των μηχανισμών της που του εξασφάλισαν χρυσό, ασήμι, μπαχαρικά, δούλους και κυρίως τις αποικίες. Στο επόμενο στάδιο η ανανέωση του πλούτου έρχεται μέσα από την εφεύρεση της μηχανής και την ανάπτυξη της βιο-μηχανίας που άλλαξε την υπόσταση της γης μέσω των νέων τρόπων μεταφοράς και επικοινωνίας, ενώ ο νέος τρόπος παραγωγής οδήγησε στην ανάπτυξη των σύγχρονων δομών κέρδους. Στη νέα κατάσταση που χαρακτηρίζει την εποχή κατά την οποία διεξάγεται αυτή η μελέτη υπερισχύει μια νέα άυλη «αποικία» με πολλές ευκαιρίες για τους ευφυείς, τους τολμηρούς και τους τυχοδιώκτες. Είναι η νέα γη όπως υπήρξε κάποτε η γη των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, η οποία μέχρι σήμερα θεωρείται η εξέχουσα περίπτωση του συστήματος του δυτικού πολιτισμού.

Η νέα αποικία δίνει στον καθένα που έχει τις γνώσεις και κυρίως τη διάθεση να την εξερευνήσει, όλα τα (άυλα) αγαθά, με ελάχιστο κόστος για να δημιουργήσει εντός αυτής την περιουσία του.

Οι περισσότεροι μεγιστάνες σήμερα, που ξεπέρασαν σε δύναμη και επιρροή στο ευρύ κοινό τους πλοιοκτήτες, τους γαιοκτήμονες, τους βιομηχάνους και τους σταρ της βιομηχανίας του θεάματος είναι οι πρωτοπόροι της νέας αποικίας.

Υπήρξε μια περίοδος, στα πρώτα βήματα της ανακάλυψης της *ψηφιακής αποικίας*, κατά την οποία οι καλλιτέχνες με την ευαισθησία που έχουν σε συνδυασμό με την ενόραση και την ικανότητα να κάνουν σύνθετες σκέψεις, κατάλαβαν τις μεγάλες δυνατότητες του χώρου και θέλησαν να αξιοποιήσουν τις παρθένες περιοχές του, για να φτιάξουν ένα οικοδόμημα πιο καθαρό, πιο στοχευμένο προς τον άνθρωπο, διαμέσου της Τέχνης (Σαντοριναίος et.al. 2015).

Σύντομα όμως, αυτή η ουτοπία πνίγηκε μέσα στην πραγματικότητα, αφού σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα ολόκληρη η ήδη υπάρχουσα κοινωνική κατάσταση έφτιαξε το είδωλό της μέσα στην ψηφιακή αποικία. Τα μαγαζιά, οι τράπεζες, οι εταιρίες, η κυβέρνηση, ο τζόγος, η πορνεία, η παρανομία πολύ πιο γρήγορα και μεθοδικά έφτιαξαν τους δικούς τους χώρους και δημιούργησαν την εικονική τους μορφή με τις ίδιες αναλογίες και δυναμικές με αυτές που κατέχουν στο φυσικό χώρο.

Η πιο ουσιαστική αντίσταση στα παραπάνω και η δραστηριοποίηση για τη δημιουργία του μηχανισμού που αναζητούμε με την παρούσα έρευνα, έγινε μέσα από τις ομάδες και τις κοινότητες του ελεύθερου λογισμικού που στην κυριολεξία κατοίκησαν τη νέα αποικία κατασκευάζοντας λειτουργικά συστήματα και προγράμματα δωρεάν προς όλους και δημιουργώντας ταυτόχρονα κοινότητες με έντονο το αίσθημα της αλληλοβοήθειας.

Αυτό δεν πρέπει να συγχέεται με τη δημιουργία των κοινωνικών μέσων (social media). Αυτή η δράση είναι κατεξοχήν εμπορική και στηρίζεται στο ψηφια-

κό φαινόμενο του «δωρεάν», δηλαδή στη δυνατότητα μία εταιρία να προσφέρει μια δωρεάν εφαρμογή και να κερδίζει χρήματα από το δίκτυο του κοινού που δημιουργεί αυτή η εφαρμογή. Τα κοινωνικά μέσα βέβαια, κατόρθωσαν να προσφέρουν μια δυναμική επικοινωνία στον κάθε πολίτη, δημιουργώντας τελικά έναν της σημερινής κοινωνίας που αντανακλά το αδιέξοδο της.

3.2 Η υπόσταση της γης αλλάζει για ακόμα μια φορά προς όφελος του παρατηρητή

Ταυτόχρονα, όμως, συμβαίνει για πρώτη φορά κάτι ιδιαίτερα ενθαρρυντικό για έναν παρατηρητή. Αυτός έχει την ευκαιρία να αξιοποιήσει δυνατότητες που μέχρι τώρα προορίζονταν για ένα περιορισμένο αριθμό ατόμων ενώ από την άλλη μεριά, η ζωή του δεν κινδυνεύει όπως γινόταν σε προηγούμενες εποχές. Για όλα υπάρχει άπλετος χώρος. Κάθε άνθρωπος πλέον, έχει το δικαίωμα να βλέπει τον πλανήτη στον οποίο κατοικεί μέσα από το μάτι του Θεού (google earth), να ταξιδεύει εικονικά σε όλα τα μήκη και πλάτη έχοντας πλήρη επαφή με τα πράγματα που υπάρχουν εκεί, να επισκέπτεται μουσεία, ερευνητικά κέντρα και βιβλιοθήκες αλλά και μεγάλα καταστήματα, να παρακολουθεί δωρεάν μαθήματα σε πανεπιστήμια, να συναντά κόσμο, σχολές, ομάδες, άτομα με τα ίδια προβλήματα με αυτήν/αυτόν, να συζητά και να σκέφτεται μέσα από φιλικά δίκτυα τα οποία τον υποστηρίζουν. Η γη δεν έχει καμιά σχέση με τη γη των προηγούμενων αιώνων. Αξίζει, λοιπόν, να έχει μια καλύτερη εξέλιξη και είναι εύκολο να πραγματοποιηθεί, αρκεί να υπάρξει το εργαλείο έρευνας που θα την περιγράψει.

4. Ποιες είναι οι συνθήκες για τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος που θα προκαλούσε διαφορετικές σκέψεις;

4.1 Το τέλος των μεγάλων αφηγήσεων

Παρ' όλα αυτά δεν έχει γίνει αντιληπτή μια πρόταση ή έστω προσπάθεια για ένα νέο τρόπο αξιοποίησης όλων αυτών των αγαθών. Υπάρχουν, βέβαια, πολλές ενδιαφέρουσες ή σημαντικές προσεγγίσεις, όμως το χαρακτηριστικό αυτής της συγκεκριμένης έκφρασης που αναζητούμε θα πρέπει να είναι η σαφήνεια, η οποία θα την κάνει να ξεχωρίζει καθώς και η δυνατότητα σύνθεσης πολλών και ενδεχομένως αντίθετων μεταξύ τους εφαρμογών ή ιδεών, σε μία διαφορετική δομή.

Ο Jean-François Lyotard (1979) μιλώντας για την «κατάσταση της γνώσης στις πιο ανεπτυγμένες κοινωνίες» την οποία ονομάζει «μεταμοντέρνα», μιλά για το τέλος των «μεγάλων αφηγήσεων». Αναφέρει συγκεκριμένα:

Μέσα στη σύγχρονη κοινωνία και στο σύγχρονο πολιτισμό,
στη μεταμοντέρνα κοινωνία
και στον μεταμοντέρνο πολιτισμό το ζήτημα της νομιμοποίησης
της γνώσης τίθεται με
άλλους όρους. Η μεγάλη αφήγηση απώλεσε την αξιοπιστία
της, όποιος και αν είναι ο
τρόπος ενοποίησης που της αποδίδεται: θεωρητική αφήγηση,
αφήγηση της χειραφέτησης.

(Lyotard 1979: 99)

Συνεχίζει αποδίδοντας τα αίτια : «Σε αυτή την παρακμή των αφηγήσεων μπορούμε να δούμε ένα αποτέλεσμα της ανόδου των τεχνικών και των τεχνολογιών μετά από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο» (Lyotard 1979: 99). Θα μπορούσαμε να επισημάνουμε ότι ο Jean-François Lyotard καθώς και πολλοί σύγχρονοι διανοητές αδικούν τη σύγχρονη τεχνολογία. Για τον Jean-François Lyotard όμως αυτό δεν ισχύει, γιατί η συγκεκριμένη άποψή του διατυπώθηκε το έτος 1979, πολύ πριν από την ουσιαστική ψηφιακή επανάσταση την οποία δεν πρόλαβε να δει (πέθανε το 1998). Αποτελεί μια ιδιαίτερα ευφυή διάγνωση, αλλά σίγουρα ο φιλόσοφος δεν θα μπορούσε να φαντασθεί το μέγεθος της τεχνολογικής επανάστασης, μέσω της οποίας δημιουργήθηκε τελικά μια οντολογική αλλαγή πάνω στη δομή των «τεχνικών και των τεχνολογιών» τόσο της δομής της κοινωνίας όσο και της ίδιας της αφήγησης.

Σήμερα, ίσως να μην χρειάζονται οι «μεγάλες αφηγήσεις» ούτε οι μεγάλοι οργανισμοί που τις προκαλούν, αλλά ένας νέος τρόπος αφήγησης, ίσως οι *συνδεδεμένες αφηγήσεις* ή οι *αυτοεξελισσόμενες αφηγήσεις* ή οι *διαδραστικές αφηγήσεις*. Το σίγουρο είναι ότι διαπιστώνεται έντονα η έλλειψη μιας νέας πρότασης, που θα μπορούσε να προκύψει από μια διαφορετική αφήγηση ή έναν διαφορετικό χώρο, ίσως όχι μεγάλη, αλλά σίγουρα με την ίδια δυναμική των μεγάλων αφηγήσεων και με την ικανότητα δημιουργίας μιας ικανής δομής για την επεξεργασία της σκέψης και την πρόκληση δράσεων. Η συγκεκριμένη πρόταση θα πρέπει να λάβει υπόψη τις διατυπωμένες υποθέσεις για τα ιδιαίτερα στοιχεία που αποτελούν το νέο ψηφιακό χώρο με στόχο την τοποθέτησή τους με διαφορετική διασύνδεση, η οποία θα προσφέρει λύσεις εκτός του επιπέδου των ήδη υπαρχόντων διατυπώσεων, αλλιώς ο χώρος θα αλλοτριωθεί εντελώς.

Ουσιαστικά το διαδίκτυο αποτελεί το βασικό υπόβαθρο στο οποίο ενσωματώνονται τα διάφορα επίπεδα εργαλείων τα οποία προσφέρουν τη δυνατότητα για νέες αφηγήσεις. Προσφέρει, επίσης, όλη τη γνώση καθώς και τα εργαλεία αναζήτησης και οργάνωσής της, ενώ δίνει επιπλέον τη δυνατότητα ενός βασικού διαλόγου.

Ποιος τομέας τελικά θα μπορούσε να αξιοποιήσει τα παραπάνω; Από τις ανθρωπιστικές επιστήμες οι πρώτοι που συνέλαβαν τις δυνατότητες αυτού του χώρου ήταν οι καλλιτέχνες.

Θα μπορούσε λοιπόν να είναι η Τέχνη, ο χώρος ο κατεξοχήν δημιουργός των νέων αυτών αφηγήσεων. Εξάλλου, ο ίδιος ο Jean-François Lyotard έκανε μια τέτοια στροφή προς τον χώρο της Τέχνης στις αναζητήσεις του.

Στα πρώτα βήματά της η Τέχνη αποκαλύπτει το μη υπαρκτό, δημιουργεί τον μύθο με τρόπο κατανοητό για το ευρύ κοινό που δεν γνωρίζει τις γραφές. Με δύο λόγια φέρνει το άγνωστο, το μαγικό και αργότερα τους θεούς στη γη, μία δραστηριότητα που δημιουργεί την πρώτη «μεγαμηχανή», όπως την ονομάζει ο Lewis Mumford (2015), για να υπηρετήσει κυρίως τους υιούς των θεών, τους ηγέτες στη γη. Πολλά από αυτά τα έργα που θαυμάζουν οι τουρίστες σήμερα (πυραμίδες, ανάκτορα, μνημεία, γιγαντιαία αγάλματα κ.λπ.) είναι δημιουργήματα της «μεγαμηχανής», των χιλιάδων δηλαδή πιστών προς τον βασιλιά, τον γιο του θεού τους.

Κατά τη βιομηχανική επανάσταση, εμφανίζεται στην Τέχνη η έννοια της πρωτοπορίας, η οποία από τη μία μεριά ελευθερώνει την Τέχνη από τις αρχικές

της υποχρεώσεις και της προσδίδει μια επαναστατική ιδιότητα, ενώ από την άλλη δημιουργεί ένα αυτόνομο οικονομικό σύστημα, τις γκαλερί, που αποτελούν μια μορφή χρηματιστηρίου, ενώ με την παρέμβαση της τεχνολογίας, αναπτύσσεται η βιομηχανία της ψυχαγωγίας (entertainment).

Η άποψή μας είναι ότι ένας χώρος καλλιτεχνικής πρωτοπορίας του προηγούμενου αιώνα δεν θα μπορούσε να δημιουργήσει ανάλογες συνθήκες στον 21ο αιώνα για τη δημιουργία του προσδοκώμενου περιβάλλοντος. Σε εποχές κρίσης η Τέχνη θα πρέπει να έχει μια απλή και εν μέρει πρακτική δομή για να μπορεί να επικοινωνεί με το κοινό και όχι με αυτούς που καθορίζουν τους κανόνες για την αξία της.

Θα μπορούσε όμως να συμβάλει ιδιαίτερα στην τοποθέτηση ερωτήσεων και αμφισβητήσεων. Ενδεχομένως, η συνθήκη για τη δημιουργία του αναγκαίου περιβάλλοντος να είναι ιδιαίτερα απλή και όχι πρωτοπόρος με την καλλιτεχνική έννοια. Θα μπορούσε να τοποθετηθεί πάνω σε μικρές, πρακτικές αλλά ουσιαστικές αλλαγές ή αντίθετα να καταργήσει κάποιες πρακτικές ή συνθήκες που δεν ισχύουν στη νέα εποχή, ή ακόμα να δημιουργήσει ένα διάλογο με το κοινό, το οποίο δεν ενδιαφέρεται τόσο για την πρωτοπορία, αλλά είναι έτοιμο να δεχθεί νέες αφηγήσεις, αρκεί αυτές οι αφηγήσεις να έχουν τη δυνατότητα να το οδηγήσουν σε νέες περιπέτειες της ύπαρξής του.

4.2 Ποιοι εμποδίζουν τη δημιουργία του προσδοκώμενου περιβάλλοντος; Οι -ισμοί ως μηχανισμός αρχειοθέτησης

Μια μικρή αλλά ταυτόχρονα υπερμεγεθυμένη συνθήκη, η οποία ενδεχομένως δημιουργεί προβλήματα στην ανάπτυξη θετικού κλίματος είναι η κατάχρηση των λέξεων με το επίθημα -ισμός. Μήπως ο νέος κόσμος δεν μπορεί πλέον να ερμηνεύεται ή να γαλουχείται με τους -ισμούς;

Γλωσσολογικά, βέβαια, είναι απαραίτητοι. Όταν δημιουργήθηκαν εντός της αρχαίας ελληνικής γλώσσας κάλυπταν σημαντικές ανάγκες με τον πιο πρακτικό και ευφυή τρόπο μέσα από τα σημασιολογικά παράγωγα παλαιότερων λέξεων. Δεν είχαν τότε τη συμπυκνωμένη δύναμη¹ που απέκτησαν σταδιακά από τον 17ο αιώνα ως μια *υπερλέξη*, που καθορίζει ένα σύστημα ιδεών, μια πολιτική, ένα φιλοσοφικό ή καλλιτεχνικό κίνημα, ένα κοινωνικό φαινόμενο ή μια θρησκευτική πίστη.

1 Διαπιστώνεται μέσα από μία πρόχειρη έρευνα που έγινε στο ψηφιακό λεξικό της Αρχαίας ελληνικής γλώσσας (βλ. σχετικά www.greeklanguage.gr/Resources/ancient_greek/tools/liddelscott/search.html?lq=%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%82&full_lemma=true ανακτήθηκε στις 23/9/2020), ότι οι αρχαίοι Έλληνες χρησιμοποιούσαν τις λέξεις με το επίθημα -ισμός με τη σημερινή λογική. Δεν δημιουργούσαν τόσο μια φορτισμένη ιδιότητα, αλλά φαίνεται ότι σημασιολογικά προέκτειναν τη γλώσσα τους. Βρέθηκαν 94 λέξεις με κατάληξη -ισμός όπως: *άγωνισμός*, *ακροβολισμός*, *αναλογισμός* (Θουκυδίδης, Ξενοφώντας), *άναγνωρισμός*, (Αριστοτέλης) και άλλες. Οι λέξεις που πλησιάζουν τη σημερινή σημασιοδότηση, θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι οι: *άποικισμός*, *βαρβαρισμός*, *πίθηκισμός* (Αριστοφάνης), *άττικισμός* (Θουκυδίδης), *κρητισμός*, *μετοικισμός* (Πλούταρχος), *ξενισμός* (Πλάτωνας), *παραλογισμός* (Πολύβιος). Οι λέξεις που ταυτίζονται με τη σημερινή κατάσταση θα μπορούσαμε να ισχυρισθούμε ότι είναι οι: *κύνησμός* (Λουκιανός), *Λάκωνισμός* (Ξενοφώντας), *Μηδισμός* (Ηρόδοτος, Θουκυδίδης), ενώ μια πιο φιλοσοφική διάσταση έχουν οι: *νεωτερισμός*, *λογισμός* (Πλάτωνας).

Το βασικό χαρακτηριστικό αυτών των λέξεων που σχηματίζονται από τη μετάλλαξη ρημάτων ή ονομάτων με το επίθημα *-ισμός*, –χαρακτηριστικό που τις καθιστά ένα ιδιαιτέρως ενδιαφέρον και σημαντικό υλικό για ιστορική έρευνα– είναι ότι αποτελούν ένα παγκόσμιο γλωσσικό φαινόμενο, αφού κυρίως μέσα από το λατινικό *-ismus* αυτή η διαδικασία διέτρεξε όλες τις σύγχρονες γλώσσες. Οι συγκεκριμένες λέξεις –όχι τόσο σαν εργαλείο ερμηνείας αλλά σαν φίλτρο κατάταξης βασικών εννοιών– επιδρούν και οδηγούν τον πλανήτη με έναν απόλυτα συμπυκνωμένο, αλλά ταυτόχρονα απλοποιημένο τρόπο.

Την εποχή κατά την οποία αναπτύσσεται στον δυτικό πολιτισμό (1680) το φαινόμενο των *-ισμών* (βλ. Meriamm Webster), η κριτική που δέχεται είναι έντονη. Ο Βρετανός Thomas Carlyle ιστορικός, συγγραφέας, μεταφραστής, φιλόσοφος, μαθηματικός και δάσκαλος, το 1841 στο βιβλίο του *On Heroes, Hero-Worship, and The Heroic in History* (1841), στην προσπάθειά του να αναλύσει την ιστορία του κόσμου μέσα από τις πράξεις «Σημαντικών Ανθρώπων», ξεχωρίζει και κάνει αναφορά –όχι με ιδιαίτερα θετικά σχόλια– στις έννοιες και τις χρήσεις των *-ισμών* (στα αγγλικά *-isms*). Αναφέρει : «[...] διαμαρτύρομαι εναντίον του Παγανισμού και ενάντια σε όλους τους άλλους *-ισμούς*, με τους οποίους ο άνθρωπος έχει προσπαθήσει για μεγάλο χρονικό διάστημα να περπατήσει σε αυτόν τον κόσμο.» (Carlyle 1841: 5).

Μία αντίθετη άποψη έχουν οι Jussi Kurunmäki and Jani Marjanen (2018), οι οποίοι υποστηρίζουν ότι οι λέξεις που περιλαμβάνουν το επίθημα *-ism*, αποτελούν κρίσιμο στοιχείο της πολιτιστικής, πολιτικής και επιστημονικής γλώσσας, που έχει μεγάλο περιθώριο ανάλυσης, αφού αποτελεί ένα αναντικατάστατο χαρακτηριστικό της πολιτικής και κοινωνικής γλώσσας παγκοσμίως. Η συγκεκριμένη ανάλυση θα μπορούσε να συμβάλει στην προσπάθεια για τη διαμόρφωση μιας προοπτικής για μια παγκόσμια διανοητική ιστορία, στην οποία η μακρά διάρκεια της ιστορίας των ιδεών συνδυάζεται με ένα διακρατικό και παγκόσμιο βλέμμα.

Η σχέση των *-ισμών* με τον χώρο, τον χρόνο και την εξέλιξη των γεγονότων είναι εμφανής στην έρευνα που έγινε στη Φιλανδία «για την κατανόηση της ιστορικής διαδικασίας κατά την οποία αναπτύχθηκαν οι *-ισμοί*» (Marjanen et.al. 2020).

Γεωπολιτικά η Φιλανδία βρίσκεται σε μια ιδιαίτερα ευαίσθητη περιοχή, ανάμεσα στην Σουηδία και την Ρωσία, και για τον λόγο αυτό διένυσε μια μακρά και εκρηκτική περίοδο. Από τα μέσα του 12ου αιώνα η χώρα καταλαμβάνεται από τη Σουηδία και εκχριστιανίζεται. Στα μισά του 14ου αιώνα οι Φινλανδοί αποκτούν ίσα δικαιώματα ως υπήκοοι του Σουηδικού βασιλείου, ενώ το 16ο αιώνα αναπτύσσεται η φινλανδική γραμματεία. Την ίδια εποχή η Φιλανδία ανακηρύσσεται σε Δουκάτο παραμένοντας στη Σουηδική επικράτεια ενώ ολοκληρώνεται η προσχώρηση των κατοίκων της χώρας στο Λουθηρανισμό. Για δύο δεκαετίες, 1570-1595, η φινλανδική επικράτεια γίνεται το σκηνικό της πολεμικής αντιπαράθεσης Ρωσίας και Σουηδίας, ενώ καταργείται η αυτονομία της. Στις αρχές του 17ου αιώνα, η χώρα επανακτά τη θέση της ως ξεχωριστό Δουκάτο στο πλαίσιο του Βασιλείου της Σουηδίας (1611-1632). Από τα μέσα του 17ου αιώνα έως και τις αρχές του 20ου η Φιλανδία γίνεται πεδίο μαχών ανάμεσα στη Σουηδία και τη Ρωσία, κατακτάται από την τελευταία, κατορθώνει και συντηρεί την υπόσταση και την γλώσσα της για να αποκτήσει μετά τον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο (1918) την ανεξαρτησία της.

Η ερευνητική ομάδα παρακολουθεί τις αλλαγές αυτές στις εφημερίδες της εποχής από το 1820 έως το 1917 μέσα από την χρήση των -ισμών, για την ανάλυση όλων αυτών των γεγονότων. Όπως είναι λογικό, προηγείται η Σουηδική γλώσσα όπου μεταξύ των ετών 1820-1839 εμφανίζονται 3 -ισμοί, (*patriotism* 232 φορές, *fanatism* 165 φορές, *despotism* 153 φορές), μεταξύ των ετών 1840- 1859 εμφανίζονται 17 -ισμοί, για να φτάσουν τους 137 την περίοδο 1900-1917. Αντίστοιχα, στη Φινλανδική γλώσσα εμφανίζεται μόλις ένας -ισμός (*socialismi*) με πολύ μεγάλη καθυστέρηση (1860 – 1879), 35 -ισμοί κατά την περίοδο 1880-1899 και 119 -ισμοί μεταξύ των ετών 1900-1917. Οι -ισμοί, στην αρχή της εμφάνισής τους είναι κυρίως πολιτικοί και κοινωνικοί και μόνο στον 20ό αιώνα εντάσσονται και -ισμοί που καθορίζουν καλλιτεχνικά κινήματα και ψυχολογικές διαδικασίες.

Είναι η εποχή που, κατά τους ερευνητές, δημιουργείται μια ιδιαίτερα φορτισμένη γλωσσική σφαίρα (*linguasphere*) με τις ανάλογες συμπυκνωμένες αναφορές.

4.3 Οι -ισμοί τον 21ο αιώνα και το πρόβλημα που απεικονίζουν

Η δυναμική του φαινομένου των -ισμών στην ψηφιακή εποχή δεν έχει ουσιαστικά μειωθεί, όμως το συγκεκριμένο φαινόμενο σε θεωρητικό επίπεδο επισημαίνει το αδιέξοδο στο οποίο βρίσκεται η εποχή και το οποίο σε πολλές περιπτώσεις εκφράζεται και από τον φανατισμό που δημιουργείται μέσω των -ισμών, για να χρησιμοποιηθεί σε αρκετές περιπτώσεις σαν μηχανισμός καταστροφής.

Στον 21ο αιώνα, οι -ισμοί υπολογίζονται ως σημαντικές δυνάμεις στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Όποιος βασίζεται στους -ισμούς μπορεί να έχει τα οφέλη της «πλειοψηφίας», τα οποία θα μπορούσαν να είναι οικονομικά, πολιτικά, εξουσίας, σίγουρα όμως, με αυτόν τον τρόπο δεν θα μπορέσει να αναβαθμίσει το σύστημα ή να προτείνει οποιαδήποτε αλλαγή του.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι το 2015, το *Merriam-Webster* ένα από τα πιο έγκυρα λεξικά της Αγγλικής Γλώσσας, στην ετήσια ανάδειξη της πιο σημαντικής λέξης που προτείνουν τα αγγλόφωνα λεξικά και τα κέντρα που παρακολουθούν την εξέλιξη της γλώσσας (*language monitoring groups*), ανέδειξε πρώτο το επίθημα *-ism* (Steinmetz 2015). Τον ίδιο χρόνο το *Collins Dictionary* προέταξε ως κυρίαρχη τη λέξη *binge – watch*, που σημαίνει «να κοιτάς ένα μεγάλο αριθμό τηλεοπτικών προγραμμάτων, κυρίως όλες τις εκπομπές της σειράς διαδοχικά», ενώ το *Dictionary.com* ανακήρυξε ως πιο σημαντική τη λέξη *identity*.

Η μεγάλη έκπληξη –που σε συνδυασμό με τα παραπάνω δείχνει ίσως το τέλος μιας εποχής ή καλύτερα την αρχή μιας νέας– είναι η απόφαση του *Oxford Dictionary*² να αναδείξει ως λέξη της χρονιάς το *emoji commonly* - γνωστό ως «Face with tears of Joy».

Την εποχή που αναδεικνύονται νέες δομές, καταστάσεις και μηχανισμοί που απαιτούν μια ανάλυση και μια νέα ορολογία, όλο και περισσότερο τα σύγχρονα ιδεογράμματα emoji που ξεκίνησαν από μια διαφημιστική καμπάνια μιας *Κρατικής Εταιρείας Ασφάλισης Ζωής στην Μασαχουσέτη* (1963), αποκτούν παγκοσμίως μια υπολογίσιμη δύναμη επικοινωνίας και επιβολής, κατανοητής σε κάθε γλώσσα,

2 Βλ. σχετικά <https://economictimes.indiatimes.com/magazines/panache/a-suffix-an-emoji-among-2015s-top-words/articleshow/50424558.cms> Ανακτήθηκε 24/9/2020.

η οποία επιδρά άμεσα σε όλη την ψηφιακή επικοινωνία και κατ' επέκταση στην ψυχολογία του συνόλου του πληθυσμού. Είναι ιδιαίτερα δύσκολο να βγει μια πρωτότυπη σκέψη εντός αυτής της εννοιολογικά απλοποιημένης κατάστασης. Ακόμα και αν υπάρχει μία τέτοια σκέψη είναι δύσκολο να έχει απήχηση και εξέλιξη.

5. Ποιες λέξεις θα μπορούσαν να αντιπαρατεθούν απέναντι στους -ισμούς

5.1 Το νέο λεξιλόγιο (Νεολογισμοί)

Υπάρχει ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον λεκτικό φαινόμενο το οποίο εμφανίζεται έντονα την εποχή της ανάπτυξης του ψηφιακού πολιτισμού, το οποίο ονομάζεται με μια σύνθετη λέξη, ένα επίθετο, ένα όνομα και το επίθημα *-ισμός*: πρόκειται για την λέξη *νεολογισμός*.

Οι νέες λέξεις που φέρουν τον ιδιότυπο χαρακτηρισμό *νεολογισμός στην ψηφιακή εποχή*, δεν έχουν μια γλωσσολογική συνέχεια, υστερούν σε σοβαρότητα, γίνονται πιο προσωπικές και χαριτωμένες. Οι αστείες όμως αυτές λέξεις, καταλαμβάνουν μια κύρια θέση στην καθημερινότητά μας (π.χ. Window, Google³, WEB, amazon, Facebook, tik-tok). Αυτοί οι νεολογισμοί, χωρίς ίχνος ιστορικότητας, καλούνται να αξιοποιηθούν για τη διαμόρφωση του επόμενου βήματος. Ενώ οι περισσότερες ονομασίες μέχρι τώρα στηρίζονται σε περιγραφές της αμέσως προηγούμενης εποχής (π.χ. ο σοφέρ του αυτοκινήτου προέρχεται από την γαλλική λέξη που σημαίνει «θερμαστής του τρένου» το αυτοκίνητο *car* αμάξι σημαίνει και άμαξα κ.ά.), στην ψηφιακή εποχή υπάρχει ένα νέο λεξιλόγιο μηχανισμών και καταστάσεων που ξεκινάει από έναν «άδειο χώρο». Πολλοί πλέον από αυτούς τους νεολογισμούς δεν είναι κατανοητοί στις παλαιότερες γενεές με αποτέλεσμα να δημιουργούνται προβλήματα επικοινωνίας εντείνοντας το χάσμα γενεών. Αυτοί οι νεολογισμοί δημιουργούν στις νέες γενιές μια εντελώς νέα κουλτούρα και ενδεχομένως ιδεολογία με βασικό χαρακτηριστικό της ότι ακριβώς ξεκινάει από αυτόν τον άδειο χώρο. Κατά μία έννοια ο νεολογισμός είναι το αντίθετο του *-ισμού*. Είναι ένας άδειος χώρος, έτοιμος να γεμίσει.

5.2 Η λέξη-κλειδί

Υπάρχει ένα ακόμα λεκτικό φαινόμενο ιδιαίτερα ισχυρό που δυναμώνει την αντιπαράθεση απέναντι στους *-ισμούς*. Πρόκειται για μια λέξη εργαλείο, τη λεγόμενη λέξη *κλειδί*.

Το διαδίκτυο δεν θα αποκτούσε την απεριόριστη δύναμη που έχει τώρα, αν δεν είχε ενταχθεί στην κεντρική του δομή ο μηχανισμός των *λέξεων-κλειδιών* ή όπως αλλιώς λέγεται «η μηχανική αναζήτησης». Θα ήταν σαν μια αποθήκη γεμάτη κουτιά που ποτέ δεν θα έβρισκες αυτό που ψάχνεις.

Η *λέξη-κλειδί* είναι συνυφασμένη με την οποιαδήποτε έρευνα. Αναλόγως το ζητούμενο, αποκτά διαφορετική ισχύ και χρήση. Είναι απόλυτα συνδεδεμένη με την

3 Η Google πήρε το όνομά της από το "googol", τον μαθηματικό όρο για το 1 που ακολουθείται από 100 μηδενικά. Όταν ο Sean Anderson έψαξε στον υπολογιστή του αν το όνομα που είχαν σκεφτεί με τον Larry Page ήταν διαθέσιμο, έκανε λάθος και αντί αυτού έψαξε το domain google.com. Στον Larry Page άρεσε το νέο όνομα. Έτσι μέσα σε κάποιες ώρες αυτός και Sergey Brin είχαν κατοχυρώσει το google.com.

προσωπική και επαγγελματική ζωή του καθενός. Το ψηφιακό είδωλο του πολίτη του 21ου αιώνα αποτελείται από αρκετές λέξεις-κλειδιά. Είναι οι «λέξεις» που χαρακτηρίζουν τις επιθυμίες του πολίτη, οι οποίες δημιουργούνται μέσω των *μπισκότων* (cookies), που τα αποδέχεται σε κάθε επίσκεψή του στις διάφορες ιστοσελίδες, οι οποίες και καταγράφουν τις επιθυμίες του. Ως λέξεις-κλειδιά μπορούν να χαρακτηρισθούν και όλοι οι *κωδικοί πρόσβασης* (passwords) που είναι αναγκαίοι για την είσοδο και την ύπαρξη του ψηφιακού ειδώλου του καθενός στον ψηφιακό χώρο.

Όμως η κύρια λέξη-κλειδί που χαρακτηρίζει απόλυτα τον πολίτη του 21ου αιώνα είναι το νούμερο του κινητού του τηλεφώνου. Είναι ένας μοναδικός αριθμός, που για να τον αποκτήσει κανείς, καταθέτει όλα τα προσωπικά του στοιχεία. Σε πολλούς οργανισμούς, πλέον για την πιστοποίηση ενός ατόμου, ζητείται μόνο αυτό το νούμερο. Κάποια στιγμή, είναι πιθανόν ο αριθμός του αναπόσπαστου μηχανισμού (κινητό) που φέρει πάντα μαζί του το άτομο, να αντικαταστήσει την ταυτότητά του. Η χάρτινη, κάποτε, πιστοποίηση της ύπαρξής του στη κοινωνία γίνεται ένας αριθμός, ο οποίος σαν λέξη κλειδί ανακαλεί μέσα από μια βάση δεδομένων όλο του το ιστορικό.

5.3 Η σημασία της διαφοράς μεταξύ ενός -ισμού και μιας λέξης-κλειδί στην εποχή των μεγάλων κρίσεων ή η περιεκτικότητα και τα όρια της λογικής του -ισμού.

Ο -ισμός είναι ένα σημαίνον, ένα όνομα που πηγάζει από ένα άλλο όνομα ή ρήμα, το οποίο, τις περισσότερες φορές παρουσιάζει απλοποιημένα μία πολύπλοκη μεγάλου όγκου πληροφορία. Αποτελεί την προβολή μιας προβληματικής που έχει ενταχθεί στην κοινή συνείδηση. Ενδεχομένως να είναι η μόνη λέξη που χαρακτηρίζει ένα τόσο μεγάλο και συμπυκνωμένο περιεχόμενο δράσεων, ερμηνειών, βιβλιογραφίας και βιογραφίας.

Ο -ισμός κατοχυρώνει μια πληροφορία ή πολλές φορές ορίζει μια ερμηνεία μεγάλης κλίμακας. Είναι η προβολή μιας διαδικασίας.

Ο νεολογισμός είναι το αντίθετο του -ισμού. Προέρχεται από πρόσμιξη παλαιότερων εκφράσεων, παραλλαγή ή γέννηση νέων λέξεων, στην προσπάθεια να εκφραστεί μια νέα κατάσταση, η οποία δεν έχει ακόμα περιγραφεί και δεν έχει ακόμα μια ισχύ. Οι λέξεις *κυβερνοχώρος*, *διαδίκτυο*, *google* μπορούν να χαρακτηρίσουν ένα νέο χρηστικό αντικείμενο που πιθανόν να αλλάξει την καθημερινή ζωή, όπως έγινε τον 19° αιώνα με το «αυτοκίνητο». Αποτελεί ουσιαστικά μια θεωρητική διαδικασία που αναπτύσσεται παράλληλα με ένα νέο πραγματικό γεγονός στο λεκτικό χώρο της ανθρώπινης δραστηριότητας με στόχο να συνδιαλλαγεί με ένα καθαρά τεχνικό-κοινωνικό πρόβλημα. Ο νεολογισμός περιγράφει ένα εντελώς νέο ή ένα υβριδικό αντικείμενο, που στην ουσία είναι ένα ξένο σώμα ως προς το υπάρχον σύστημα μέχρι να ενταχθεί σταδιακά πλήρως στην δομή του. Ουσιαστικά ο νεολογισμός καταδεικνύει περισσότερο τη σχέση του περιβάλλοντος προς το αντικείμενο και όχι το ίδιο το αντικείμενο. Ο νεολογισμός προκαλεί μια σειρά σκέψεων που αφορούν μια αναπροσαρμογή ως προς ένα νέο αντικείμενο, ενώ ο -ισμός είναι μια παγίδευση μιας μεγάλης πολλές φορές έκτασης διαφορετικών αντικειμένων σε μία λέξη.

Η λέξη-κλειδί είναι μια εντελώς διαφορετική κατάσταση. Είναι ένας μηχανισμός, ένα εργαλείο πρωτογενούς έρευνας. Αποτελείται από μία λέξη, που ορίζει κάθε φορά ο ενδιαφερόμενος και ένα μηχανισμό, έναν αλγόριθμο ο οποίος ψάχνει

το σύνολο των αρχείων του δικτύου για να ανακαλύψει άλλες δομές που χαρακτηρίζονται από αυτή τη λέξη. Είναι ένας μηχανισμός ο οποίος εξορύσσει τον πλούτο που βρίσκεται στο διαδίκτυο ή αντίθετα τοποθετεί λέξεις μέσα σε αυτό για να προσελκύσει άτομα που θα ενδιαφερθούν για ένα περιεχόμενο πληροφοριών που χαρακτηρίζονται από αυτές τις λέξεις. Με αυτό το τρόπο η λέξη-κλειδί συμβάλει στην εξέλιξη και επεξεργασία της γνώσης.

6. Ενδιαφέροντα παραδείγματα παλαιότερων εποχών

Οι νεολογισμοί και οι λέξεις-κλειδιά χαρακτηρίζουν τον ψηφιακό μηχανισμό και προσφέρουν τις δυνατότητες για την εξέλιξή του, πιθανόν για τη δημιουργία νέων λέξεων ή φράσεων. Είναι δύο στοιχεία τα οποία λειτουργούν μεθοδικά σε ένα νέο επίπεδο ή σε πολλά επίπεδα ταυτόχρονα. Αποτελούν το τεχνολογικό περιβάλλον μέσα στο οποίο θα μπορούσε να δημιουργηθεί ένα νέο εργαλείο ή μια νέα ιδέα. Στο σημείο αυτό, φαίνεται η αδυναμία του τρίτου συστατικού, που είναι ο ανθρώπινος νους, να υπερβεί το υπάρχον επίπεδο, δηλαδή αυτό των συστατικών, της μίμησης, της επανάληψης και των εφαρμογών και να πάει σε ένα επόμενο επίπεδο, αυτό της νέας σύνθεσης δεδομένων που θα προκαλούσε μια υπέρβαση.

Είναι ιδιαίτερα εύθραυστο το εν λόγω σημείο της προσέγγισής μας γιατί παρουσιάζει έναν τρίτο δρόμο, ο οποίος βρίσκεται ανάμεσα σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα που επικράτησαν σε όλη την πορεία του ψηφιακού πολιτισμού. Αυτών που είναι υπέρ και αυτών που είναι κατά του συνόλου του ψηφιακού πολιτισμού.

Θα μπορούσε να λειτουργήσει αυτός ο τρίτος δρόμος που υποστηρίζει αυτή η εργασία, όπως είχε λειτουργήσει παλαιότερα;

Η υπόθεση είναι ιδιαίτερα απλή. Μια από τις βασικές δυνάμεις του ανθρώπινου είδους είναι η αφήγηση ή τουλάχιστον απλές εκφράσεις, οι οποίες μπορούν να αλλάξουν τον ρου της ιστορίας. *Φράσεις*, οι οποίες αντισταθμίζονται και πολλές φορές αντιπαραβάλλονται με ακλόνητα οικοδομήματα των άλλοτε *Μεγάλων Αφηγήσεων*. Για να γίνει σαφής αυτή η άποψη, θεωρούμε ότι είναι χρήσιμο να αναφερθούν ορισμένα παραδείγματα, τα οποία έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό. Πραγματοποιούνται σε περίοδο τεχνολογικών ή και άλλων αλλαγών μεγάλης κλίμακας, κατά τις οποίες διαφαίνεται η αναγκαιότητα νέων εργαλείων ή μηχανισμών έρευνας, ερμηνείας και αξιοποίησης.

6.1 Παράδειγμα πρώτο: Ένας μηχανισμός που αλλάζει τον ρου της ιστορίας. Το παράδειγμα του Γαλιλαίου και το σχόλιο του Bertolt Brecht

Ένα σημαντικό παράδειγμα ανάγεται στις αρχές του 17ου αιώνα, όταν μέσα από την διατύπωση μερικών φράσεων άλλαξε η εικόνα της εποχής για τον κόσμο. Η φράση «Η γη κινείται», εκφράστηκε από τον Γαλιλαίο ενώ η συγκεκριμένη διαπίστωση είχε αρχίσει να διαφαίνεται μέσα από πολλές εργασίες επιφανών ερευνητών, φιλοσόφων, μαθηματικών και αστρονόμων.

Οι αφηγήσεις λένε ότι για να υποστηρίξει ο Γαλιλαίος τη θεωρία του, χρησιμοποίησε ένα γκάτζετ της εποχής, το τηλεσκόπιο, το οποίο το παρουσίασε μάλιστα σαν δική του εφεύρεση.

Ο Bertolt Brecht, μέσα από ένα θεατρικό έργο ερμηνεύει με ιδιαίτερη ακρίβεια το πρόβλημα και θίγει ακριβώς αυτό το θέμα (Brecht 1970). Δείχνει τη δύναμη που έχει η τεχνολογία ως εργαλείο ερμηνείας για την αναβάθμιση του τρόπου ζωής, αρκεί και ο ανθρώπινος νους να θέσει σε λειτουργία τους συγκεκριμένους σκοπούς υπέρβασης. Βάζει τον Γαλιλαίο να πει τις εξής φράσεις στον μαθητή του για να δείξει θεατρικά την ανατροπή:

Ο Πάπας, οι Καρδινάλιοι, οι πρίγκιπες, οι επιστήμονες, οι πλοίαρχοι, οι έμποροι, οι ψαράδισσες και τα σχολιαρόπαιδα, όλοι πίστευαν πως κάθονται ασάλευτοι πάνω σε τούτη την κρυστάλλινη σφαίρα. Τώρα όμως ξανοιγόμαστε, Αντρέα, σε μεγάλο ταξίδι. Γιατί η παλιά εποχή πέρασε και ζούμε τώρα μια καινούργια εποχή...Το σύμπαν ... έχασε μέσα σε μια νύχτα το κέντρο του και βρέθηκε τ' άλλο πρωί νάχει αμέτρητα. Έτσι που όλοι να είναι τώρα το κέντρο του σύμπαντος, όλοι και κανένας. Γιατί ξαφνικά ανοίχτηκε πολύ χώρος.

(Brecht 1970: 8)

Ενώ παρακάτω τον παρουσιάζει να δείχνει το τηλεσκόπιο σε έναν φίλο του, τον Σαγρέδο: «... Άσε το μάτι σου στο τηλεσκόπιο Σαγρέδο. Αυτό που βλέπεις είναι ότι δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στη γη και στον ουρανό. Σήμερα είναι η 10η Ιανουαρίου του 1610. Η ανθρωπότητα γράφει στο ημερολόγιό της: Ο ουρανός καταργείται» (Brecht 1970: 33). Και στη συνέχεια, ο Γαλιλαίος θίγει το θέμα της αναβάθμισης του συστήματος:

[...] η εξέλιξη της επιστήμης μου φαίνεται ν' απαιτεί ξεχωριστή τόλμη. Πραγματεύεται τη γνώση, που κερδίζεις με την αμφιβολία. Προσφέροντας τη γνώση σε όλους για όλα, επιδιώκει να μας κάνει όλους να αμφιβάλλουμε για όλα[...]. Οι κινήσεις των ουρανίων σωμάτων έγιναν πιο διαφανείς, μα οι λαοί ακόμα δεν μπορούν να υπολογίσουν τις κινήσεις των αφεντάδων τους [...]. Πιστεύω ότι ο μοναδικός σκοπός της επιστήμης είναι να αλαφραίνει το μόχθο της ανθρώπινης ύπαρξης.

(Brecht 1970: 171)

Ενώ καυτηριάζει με ιδιαίτερα σκληρό τρόπο την απομάκρυνση της επιστήμης από το καλό της ανθρωπότητας: «Στην εποχή μας, η αστρονομία έφτασε ως τις αγορές [...] Όπως έχουν σήμερα τα πράγματα μπορεί κανείς, το πολύ, να ελπίζει σε μια γενιά από νάνους εφευρέτες, που θα μπορείς να τους εξαγοράσεις για κάθε δουλειά.» (Brecht 1970: 172). Ο Bertolt Brecht, με αφορμή τη ζωή του Γαλιλαίου, θίγει την εποχή του, αυτή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, της ατομικής βόμβας και τα ηθικά προβλήματα που τοποθετούνται στην επιστήμη. Αν η εποχή του Γαλιλαίου έβαζε τις βάσεις για μια σωστή θεώρηση του σύμπαντος και της φύσης που αντανακλά στην κοινωνία, η εποχή του Bertolt Brecht θεμελιώνει τα θέματα που έβαζε η επιστήμη της ατομικής ενέργειας και της σύγχρονης τεχνολογίας.

Γνωρίζουμε ότι το παράδειγμα που μεταφέρει θεατρικά ο Bertolt Brecht τελικά δεν λειτούργησε τόσο. Η τεχνολογία δεν εξελίχθηκε μαζί με μια ουμανιστική

οπτική ή ακόμα με το πνεύμα του Διαφωτισμού. Στην κυβερνητική επικράτησε η πληροφορική. Ο ίδιος δίνει μια εύστοχη απάντηση στο ερώτημα που μας απασχολεί, με τον ισχυρό διεισδυτικό του λόγο. Θέλοντας να περιγράψει τη δράση του ήρωα σε μια πρόβα στο Berliner Ensemble λέει: «Ο Γαλιλαίος δεν πρέπει να είναι ένας άνθρωπος με καινούργιες ιδέες, μα ένας καινούργιος άνθρωπος» (Brecht 1970: ιβ). Δεν ανάλυσε όμως πώς θα μπορούσε αυτό να επιτευχθεί στη ζωή.

6.2 Παράδειγμα δεύτερο: Η Εγκυκλοπαίδεια και οι διαφορετικές εκδοχές αξιοποίησης της

Ένα από τα πιο ολοκληρωμένα παραδείγματα ως προς το αντικείμενο της έρευνας μας είναι η *Εγκυκλοπαίδεια, ή Συστηματικό Λεξικό των Επιστημών, των Τεχνών και Χειροτεχνίας*, των Diderot και d'Alembert (*Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*⁴).

Η οργανωμένη αρχειοθέτηση γνώσης μέσω ενός βιβλίου, είναι πολύ παλιά υπόθεση. Υπάρχουν σημαντικά έργα από την εποχή του Αριστοτέλη τα οποία διατρέχουν την ανθρώπινη ιστορία μέχρι σήμερα, όμως το έργο των Diderot και d'Alembert έχει μια εξέχουσα θέση ως ένα μοναδικό «εργαλείο γνώσης».

Η *Εγκυκλοπαίδεια* συνδυάζει μια πολιτική-κοινωνική πρόταση, έναν άθλο ως προς την παραγωγή και την αξιοποίηση όλων των σημαντικών δυνάμεων της εποχής (τεχνολογία και ανθρώπινο δυναμικό) και τέλος, συνδέεται άμεσα με ένα από τα πιο σημαντικά κινήματα που βοήθησαν στην κοινωνική εξέλιξη, τον Διαφωτισμό, σε τέτοιο βαθμό, ώστε οι Εγκυκλοπαιδιστές να είναι συνώνυμοι του Διαφωτισμού. Αποτελεί την πρώτη σημαντική και ολοκληρωμένη προσπάθεια δημιουργίας ενός μηχανισμού της γνώσης, ως υποκατάστατο της βιβλιοθήκης, ο οποίος θα συγκέντρωνε κατά τους δημιουργούς της «όλη την γνώση που υπάρχει στην επιφάνεια της γης» και θα απευθύνεται στον καθένα (Santorineos 2007).

Το ενδιαφέρον αυτού του έργου δεν έγκειται μόνο στο αποτέλεσμα αλλά επίσης στη διαδικασία της υλοποίησής του. Υπό την ηγεσία του Diderot δημιουργήθηκε μια ιδιαίτερα μεγάλη, διεπιστημονική ομάδα που συνεργαζόταν για τον ίδιο στόχο. Περίπου εκατό πενήντα συγγραφείς, ανάμεσά τους οι πιο σημαντικοί πρωταγωνιστές του Διαφωτισμού, συνεργάστηκαν για να μεταγράψουν όλες τις γνώσεις που αποκτήθηκαν μέχρι εκείνη την εποχή. Μια τεράστια επιχείρηση στήθηκε στους χώρους βιβλιοπωλείων –αργότερα θα μεταλλάσσονταν σε εκδοτικούς οίκους– που συνδύαζε έρευνα, συγγραφή κειμένων, μεταφράσεις, συζητήσεις, συνεργασίες με καλλιτέχνες και τυπογράφους. Πολύ πιθανόν, η επεξεργασία της γνώσης και η έρευνα που γινόταν στους χώρους αυτούς να ήταν πιο ισχυρή από την αντίστοιχη εργασία σε πολλά από τα πανεπιστήμια εκείνης της εποχής.

Οι Diderot και d'Alembert καινοτομούν σε τρία τουλάχιστον σημεία. Το πρώτο χαρακτηρίζεται από την πρόθεση να συμπεριληφθεί όλη η υπάρχουσα γνώση στα μηχανικά μέσα που ήταν διαθέσιμα την εποχή εκείνη και να είναι ανοιχτή προς τον καθένα. Ξεπερνώντας την αρχική συμφωνία που είχαν κάνει με το σύλλογο των Παρισίων βιβλιοπωλών *Le Breton, David, Durand et Briasson* δημιουργούν, ένα

4 Σήμερα υπάρχει ψηφιοποιημένη στο <http://enccre.academie-sciences.fr/encyclopedia/> Ανακτήθηκε στις 23/9/2020.

κολοσσιαίο έργο που αποτελείται από δεκαεπτά τόμους διαβαθμισμένων κειμένων και έντεκα τόμους εικονογραφικών πληροφοριών. Η ανάπτυξη διήρκεσε συνολικά είκοσι εννέα χρόνια (1751 – 1772).

Η δεύτερη σημαντική απόφαση των συγγραφέων είναι η σύνθετη καταγραφή της γνώσης έτσι ώστε μια εικόνα να συμπληρώνει το κείμενο όταν δεν επαρκεί η περιγραφή. Δημιουργείται με αυτό το τρόπο ένα είδος «χειροκίνητου υπερκειμένου», το οποίο συνδυάζει το επιστημονικό κείμενο με την αντίστοιχη επιστημονική εικονική πληροφορία. Αυτό αποτελεί μια σημαντική πράξη στο πλαίσιο των ιδεών του Διαφωτισμού. Με τη δημιουργία αρχιτεκτονικών σχεδίων που παρουσιάζουν εργαλεία και μηχανές με ανταλλακτικά και με συναρμολογημένα μέρη, καλούπια κοπής και άλλα όργανα με την περιγραφή της λειτουργίας και την ονομασία του καθενός, προσφέρεται στον καθένα μια γνώση των μηχανισμών κατασκευής των αντικειμένων της προ – βιομηχανικής επανάστασης. Αυτό γίνεται, όπως επισημαίνει ο D'Alembert στην εισαγωγή του (2005), σε μία εποχή ιδιαίτερα δύσκολη, γιατί δεν υπήρχε πληροφόρηση, σε τέτοιο βαθμό που χρησιμοποιούσαν οι ίδιοι τα μηχανήματα με σκοπό να περιγράψουν τον τρόπο λειτουργίας τους.

Το τρίτο και σημαντικότερο στοιχείο της *Εγκυκλοπαίδειας* έγκειται στην πρόταση του D'Alembert για τη διαμόρφωση ενός σύνθετου συστήματος οργάνωσης της ύλης του έργου, το περίφημο «δέντρο της γνώσης». Ο D'Alembert, ως μαθηματικός, για να πετύχει τον συγκεκριμένο μηχανισμό, οργανώνει ένα σύστημα οργάνωσης της γνώσης, με βάση τη μαθηματική λογική, τους νόμους της φυσικής και τη φιλοσοφία. Πρόκειται για ένα μηχανισμό σύμφωνα με το πνεύμα της εποχής, αποσπασμένο από μοντέλα θρησκευτικής χαρτογραφίας ή μεταφυσικής, επηρεασμένο από τη Cabala ή το μαγικό αριθμό επτά, όπως ήταν οι παλαιότεροι μηχανισμοί μνήμης.

Αξιοποιεί την εργασία του Μπέικον για τη γνώση και την εκπαίδευση και δημιουργεί ένα γενεαλογικό δένδρο των επιστημών με σκοπό την καθοδήγηση του αναγνώστη στη σύγχρονη δομή της γνώσης. Ορίζει αυτό το σχεδιάγραμμα ως «εγκυκλοπαιδική σειρά» και το συνδυάζει με ένα ευρετήριο αλφαβητικής σειράς.

Έτσι δημιουργείται ένα *υπερκείμενο*, που λειτουργεί με *λέξεις-κλειδιά*, όπως το όνομα της επιστήμης στην οποία ανήκει το εκάστοτε άρθρο, με βάση αυτό το συγκεκριμένο άρθρο κατατάσσεται στην επιστήμη και συνδέεται με άλλα αντίστοιχα ή και άλλα άρθρα που έχουν κοινά σημεία αλλά ανήκουν σε διαφορετική επιστήμη. Με αυτό τον τρόπο όλες οι πληροφορίες εντάσσονται στη δομή του «δέντρου» ενώ οι λεπτομέρειες και οι τεχνικοί όροι εξηγούνται μέσω συνδέσμων σε κείμενα στην ίδια την εγκυκλοπαίδεια που κατατάσσονται σε μία αλφαβητική σειρά.

Η εγκυκλοπαίδεια των Diderot και d'Alembert ήταν το υπόβαθρο πάνω στο οποίο στηρίχτηκε ο Διαφωτισμός αλλά και πολλές κατασκευές, σημαντικές ή ασήμαντες.

6.3 Παράδειγμα τρίτο: Η εγκυκλοπαίδεια της ψηφιακής εποχής και οι μηχανές αναζήτησης

Προς το τέλος του 20ού αιώνα ο Tim Berners Lee, χρησιμοποιώντας τα ειδικά χαρακτηριστικά του υπολογιστή και του ήδη υπάρχοντος συστήματος επικοινωνίας, του ίντερνετ, αναβαθμίζει την ιδέα των Diderot και d'Alembert, αλλά με έναν εντελώς διαφορετικό τρόπο. Δεν συλλέγει ούτε ταξινομεί τις γνώσεις που αποκτήθηκαν

στην εποχή του, αλλά δημιουργεί ένα αυτόματο σύστημα, που θα μπορούσε να συλλέξει, ταξινομήσει, συνδυάσει αλλά και να επικαιροποιήσει οποιαδήποτε μορφή πληροφορίας. Δημιουργεί ένα «εργαλείο μνήμης» με μια ουσιαστική διαφορά, η οποία και το ξεχωρίζει από τα ήδη υπάρχοντα συστήματα. Πρόκειται για ένα νέο στοιχείο που προσφέρει η οντολογία της νέας τεχνολογίας. Δημιουργεί ένα δίκτυο μνήμης και διαδράσεων στο οποίο ο καθένας έχει πρόσβαση και τη δυνατότητα να αποκτήσει τις συγκεκριμένες πληροφορίες που αναζητά. Είναι δε τόσο ανοιχτό το σύστημα που επιτρέπει στον καθένα να εισάγει και τις δικές του πληροφορίες.

Δεκαπέντε χρόνια αργότερα και χωρίς να συλλέξει και να εισαγάγει ο ίδιος ο Tim Berners Lee στοιχεία, η δημιουργία του συγκέντρωσε ή διασύνδεσε σχεδόν όλες τις υπάρχουσες γνώσεις του ανθρώπινου είδους χρησιμοποιώντας προηγμένες μορφές επεξεργασίας της πληροφορίας.

Ενώ ο Diderot χρειάστηκε είκοσι εννέα χρόνια για να ολοκληρώσει την *Εγκυκλοπαίδειά* του αξιοποιώντας ένα περιορισμένο υλικό για τα σημερινά δεδομένα, το οποίο, ωστόσο, ήταν μεγάλο επίτευγμα στην εποχή του, ο Tim Berners Lee, χρειάστηκε ελάχιστα χρόνια για τη δημιουργία ενός δικτύου που να συνδέει όλη την υπάρχουσα μνήμη, καθώς και όλους τους οργανισμούς που ενδιαφέρονται για αυτό το θέμα και –σήμερα πλέον– όλον τον κόσμο. Επιπλέον, ο μηχανισμός αυτός έχει την ιδιότητα να εξελίσσεται συνεχώς, τόσο ως προς τη μάζα των πληροφοριών και τις δραστηριότητές του, όσο και ως προς την τεχνολογική δομή.

Ο Tim Berners Lee, μπόρεσε να χρησιμοποιήσει όχι μόνο την τεχνολογία που είχε στη διάθεσή του αλλά και τη φιλοσοφία που δημιούργησε η συγκεκριμένη τεχνολογία. Δεν προσπάθησε να βελτιώσει το σύστημα που προϋπήρχε αλλά να δημιουργήσει ένα νέο. Ο μηχανισμός που δημιούργησε, ένα σύστημα αρχειοθέτησης, προβολής, διάδοσης και ανταλλαγής πληροφοριών πιο κοντά στις ιδιότητες της πλατφόρμας των αρχείων και της εγκυκλοπαίδειας παρά στις ιδιότητες των μέσων ενημέρωσης, πήρε πολύ γρήγορα τεράστιες διαστάσεις εξέλιξης με ισχυρή επιρροή στην κοινωνία. Ο ίδιος ο Berners-Lee λέει: «Ο Ιστός είναι πολύ περισσότερο μια κοινωνική καινοτομία από μια τεχνική» (Berners-Lee 2000).

Ο Tim Berners-Lee δεν ανήκει στους μεγιστάνες που πλούτισαν αξιοποιώντας το δημιούργημά του, όμως θα μπορούσαμε να ισχυρισθούμε ότι μέχρι αυτή τη στιγμή, το έργο του, ο μηχανισμός που δημιούργησε αποτελεί την περίπτωση της ισχυρότερης αναβάθμισης της ανθρωπότητας στην εποχή μας, η οποία συνεργεί σε όλες τις άλλες σημαντικές εργασίες προς αυτή τη κατεύθυνση. Το έργο του Tim Berners-Lee αποτελεί σίγουρα το σημαντικότερο επίτευγμα της Ήρεμης Ψηφιακής Επανάστασης.

7. Αντί Επίλογου

Δεν μπορεί να υπάρξει επίλογος στο μέσον μιας πορείας. Ο επίλογος θα μπορούσε να γραφτεί μετά την εξέλιξη του αναζητούμενου μηχανισμού στη συγκεκριμένη έρευνα και αφού μετρηθούν τα αποτελέσματα της λειτουργίας του. Πιθανόν, όμως, αυτό να ξεπερνά την ανθρώπινη κλίμακα στη γραμμή του χρόνου που στρέφεται προς το μέλλον.

Το κείμενο αντί επιλόγου οφείλει λοιπόν, να αποτελέσει ένα σύνδεσμο με επόμενες εργασίες που υποθέτουμε πως θα εμφανιστούν. Ως «λέξεις κλειδιά» για το συγκεκριμένο σύνδεσμο επιλέγονται δύο σημαντικές προτάσεις οι οποίες κατά την άποψή μας θα μπορούσαν να αποτελέσουν το έναυσμα για τη συνέχεια της περιπέτειας του ψηφιακού πολιτισμού που περιγράψαμε. Η πρώτη ανήκει στον Μαρξ: «Οι φιλόσοφοι έχουν επιχειρήσει, με διάφορους τρόπους, μόνο την ερμηνεία του κόσμου – η πραγματική πρόκληση είναι η μεταβολή του» (Μαρξ 2004: 77). Η δεύτερη φράση «Σχετικά με τους υπολογίσιμους αριθμούς με εφαρμογή στο πρόβλημα Entscheidungs» ανήκει στον Alan Turing. Συγκεκριμένα αποτελεί τον τίτλο ενός άρθρου του. Και οι δύο φράσεις – λέξεις κλειδιά κατορθώνουν αξιοποιώντας το μηχανισμό της αφήγησης να υπερβούν την υπόστασή της και να φέρουν ένα αποτέλεσμα στον πραγματικό χώρο. Οι ιδέες του πρώτου αλλάζουν τη σύσταση της δομής του κόσμου ενώ του δεύτερου αλλάζουν την υπόσταση της μηχανής. Και οι δύο φράσεις – λέξεις κλειδιά κατορθώνουν αξιοποιώντας το μηχανισμό της αφήγησης να υπερβούν την υπόστασή της και να φέρουν ένα αποτέλεσμα στον πραγματικό χώρο. Οι ιδέες του πρώτου αλλάζουν τη σύσταση της δομής του κόσμου ενώ του δεύτερου αλλάζουν την υπόσταση της μηχανής.

Ο Μαρξ στην 11η σημείωση του στις «Θέσεις για τον Φόϋερμπαχ», βάζοντας την έννοια μιας δράσης «μεταβολή του κόσμου» σαν δεύτερο συστατικό μιας φιλοσοφικής συμπερασματικής φράσης «Οι φιλόσοφοι έχουν επιχειρήσει, με διάφορους τρόπους, μόνο την ερμηνεία του κόσμου», εν μέρει σκιαγραφεί τη λειτουργία των αλγορίθμων. Αναφέρεται δηλαδή στη δυνατότητα όχι μόνο περιγραφής και ερμηνείας μιας έννοιας, αλλά και στην δυνατότητα περιγραφής μιας πεπερασμένης σειράς ενεργειών, οι οποίες θα μπορούσαν να είναι εκτελέσιμες σε πεπερασμένο χρόνο, με στόχο την επίλυση ενός προβλήματος. Αυτό ακριβώς συμβαίνει σήμερα με τους ψηφιακούς μηχανισμούς επίλυσης προβλημάτων ακόμα και σε χώρους που αφορούν την κοινωνία ή την πολιτική⁵.

Αν μελετήσει κάποιος τη μεθοδολογία προσέγγισης της πραγματικότητας εκ μέρους του Μαρξ και της σύνδεσης διαφορετικών στοιχείων για την εξαγωγή νέων πληροφοριών, συμπεραίνει ότι δεν πρόκειται μόνο για μια συναισθηματική προτροπή αλλά για μια νέα φιλοσοφική πρόταση η οποία εφαρμόζεται στον ψηφιακό πολιτισμό και στο μέλλον θα παίξει σημαντικό ρόλο.

Τον επόμενο αιώνα ο Turing στο θεμελιώδες άρθρο του με τον τίτλο «Για τους υπολογίσιμους αριθμούς με εφαρμογή στο Entscheidungsproblem» δηλώνει ότι πέρα από τους γνωστούς αριθμούς μέχρι τώρα (ακέрайους, δυαδικούς κλπ.) υπάρχει και μια άλλη ομάδα αριθμών, οι «υπολογίσιμοι αριθμοί».

Πρόκειται για τους αριθμούς οι οποίοι πέρα από την αριθμητική αξία που φέρουν, έχουν και άλλο ένα συστατικό. Την πληροφορία τι να κάνουν αυτή τη μαθηματική αξία.⁶ Το άρθρο αυτό σε συνδυασμό με μία σειρά άλλων άρθρων ερευνητών της εποχής μετέτρεψαν την αριθμομηχανή σε υπολογιστική μηχανή, στην

5 Έχει αρχίσει να διαφαίνεται μέσα από την λεγόμενη Ψηφιακή Δημοκρατία (Digital Democracy) μία ενδιαφέρουσα κίνηση σε παγκόσμιο επίπεδο υποστηριζόμενη και από τους θεσμούς. Βλ. σχετικά <https://www.digital-democracy.org>, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/646161/EPRS_BRI\(2020\)646161_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/646161/EPRS_BRI(2020)646161_EN.pdf), https://media.nesta.org.uk/documents/digital_democracy.pdf Ανακτήθηκαν στις 24/9/2020.

6 Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με αυτό το ζήτημα βλ. Copeland 2004.

οποία στηρίχτηκε ο ψηφιακός πολιτισμός που ζούμε σήμερα. Στη δεύτερη δεκαετία του 21ου αιώνα βρισκόμαστε ακριβώς στο μεταίχμιο αυτών των δύο δομών.

Τελικά, το μεγαλείο του ανθρώπου βρίσκεται στη μεγάλη του προσήλωση και αγάπη για το νέο που θα κάνει καλύτερη τη διαβίωση και ταυτόχρονα στην αυθάδεια της υπέρβασης των δυνάμεων του, που χαρακτηρίζεται και από την ένταξη των νεολογισμών στη σκέψη και στη συνέχεια στην πράξη, ώστε να πάψει να είναι νεολογισμός και να γίνει χρηστικό αντικείμενο ή κατάσταση, για να ακολουθήσει αργότερα ο επόμενος νεολογισμός.

Στο συγκεκριμένο κείμενο, η αυθάδεια υπερβαίνει κάθε όριο, γιατί πέρα από το ότι θίγει απαγορευμένες περιοχές με μια υπερβολή, γράφεται εν μέσω μιας πανδημίας, την οποία δεν κατάφερε να ελέγξει ακόμα ο άνθρωπος, παρά μόνο να συντονίσει μερικές διαδικασίες ως προς την αντιμετώπιση της, παρά την τόσο ανεπτυγμένη τεχνολογία που διαθέτει. Στο σημείο αυτό, η υπέρβαση είναι ζήτημα ζωής ή θανάτου.

Βιβλιογραφία

Berners-Lee T. 2000. «J'ai fait un rêve : web, multimédias, ordinateur» / Ethirajan Anbarasan, *Le Courrier de l'Unesco* 53 (9): 46-50.

Berners-Lee T., Hendler J. & Lissila O. 2001. «The Semantic Web», *Scientific American*, στο: <https://www.scientificamerican.com/article/the-semantic-web/>. Ανακτήθηκε: 10/08/2020.

Brecht B. 1970 [1937]. *Βίος του Γαλιλαίου*. Μτφρ. Π.Μάρκαρης, Αθήνα: Κείμενα.

Carlyle T. 1841. *On Heroes, Hero-Worship, and The Heroic in History*, στο: www.gutenberg.org/files/1091/1091-h/1091-h.htm. Ανακτήθηκε: 17/06/2020.

Copeland B.J. (ed.) 2004. *The Essential Turing. Seminal Writings in Computing, Logic, Philosophy, Artificial Intelligence and Artificial Life*, New York: Oxford University Press.

D'Alembert J. 2005 [1751]. *Προεισαγωγικός λόγος στην Εγκυκλοπαίδεια*, Πρόλογος Π. Κιτρομηλίδης, μτφρ. Τ. Δημητρούλια, Αθήνα 2005: Πόλις.

Liotard J. F. 2008 [1979]. *Η Μεταμοντέρνα Κατάσταση*, μτφρ. Κ. Παπαγιώρης, Αθήνα: Γνώση.

Kurunmäki J. & Marjanen J. 2018. «A rhetorical view of isms: an introduction», *Journal of Political Ideologies* 23 (3), Centre for Nordic Studies, University of Helsinki, Helsinki, Finland: 241-255, στο : <https://doi.org/10.1080/13569317.2018.150293>. Ανακτήθηκε: 10/06/2020.

Μαρξ Κ. 2004 [1845]. *Θέσεις για τον Φόουερμπαχ*. Μετάφραση-Εισαγωγή-Σχόλια Γ. Μπλάνας, Αθήνα: Ερατώ.

Marjanen J., Kurunmäki J., Pivovarova L. & Zosa E. 2020. *The expansion of isms, 1820-1917: Data-driven analysis of political language in digitized newspaper collections*, στο: <https://hal.inria.fr/hal-02491304v1>. Ανακτήθηκε: 20/07/2020.

McCullough M. 2005. *Digital Ground*, Cambridge/Massachusetts: MIT Press.

Merriam Webster Dictionnary, στο: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/-ism#h1>. Ανακτήθηκε: 15/05/2020.

Mumford L. 2005. *Ο Μύθος της μηχανής. Α' τόμος Τεχνική και ανάπτυξη*, μτφρ. Β. Τομανάς, Αθήνα: Νησίδες.

Santorineos M. 2007. *De la civilisation du papier à la civilisation du numérique. A travers les aventures de l'enregistrement de la recherche, de la pensée et de l'Art*, Collection Ouverture philosophique, Paris: L'Harmattan.

Σαντορινάιος Μ., Δημητριάδη Ζ. Σ., Διαμαντόπουλος Ν. Τ. & Μπαρδάκος Γ. 2015. «Οι δικτυακές ομάδες, τα κοινωνικά κινήματα και ο ρόλος τους στην Τέχνη», στο: *Από τις σύνθετες τέχνες στα υπερμέσα και τους νέους εικονικούς - δυνητικούς χώρους. Ένα εγχειρίδιο για τον καλλιτέχνη που ασχολείται με την ψηφιακή τέχνη*, Τόμος Α', Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Διαθέσιμο στο: <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/6076>.

Steinmetz K. 2015. «This Suffix Is Merriam-Webster's 2015 Word of the Year». *TIME*, στο : <https://time.com/4148181/merriam-webster-2015-word-of-the-year-ism/>. Ανακτήθηκε: 17/06/2020.

Turing A.M. 1998 [1937]. *Για τους υπολογίσιμους αριθμούς με εφαρμογή στο Entscheidungsproblem*, μτφρ. Μ. Κωνσταντινίδης, Αθήνα: Τροχαλία.

Villani C. 2018. *For a Meaningful Artificial Intelligence towards a French and European strategy*. www.aiforhumanity.fr/pdfs/MissionVillani_Report_ENG-VF.pdf.

«A suffix, an emoji among 2015's top words». 3/06/2016. *The Economic Times e-paper*, στο <https://economictimes.indiatimes.com/magazines/panache/a-suffix-an-emoji-among-2015s-top-words/articleshow/50424558.cms>. Ανακτήθηκε: 20/05/2020.

Executive Office of the President. Obama, White House 2016. Preparing for the future of Artificial

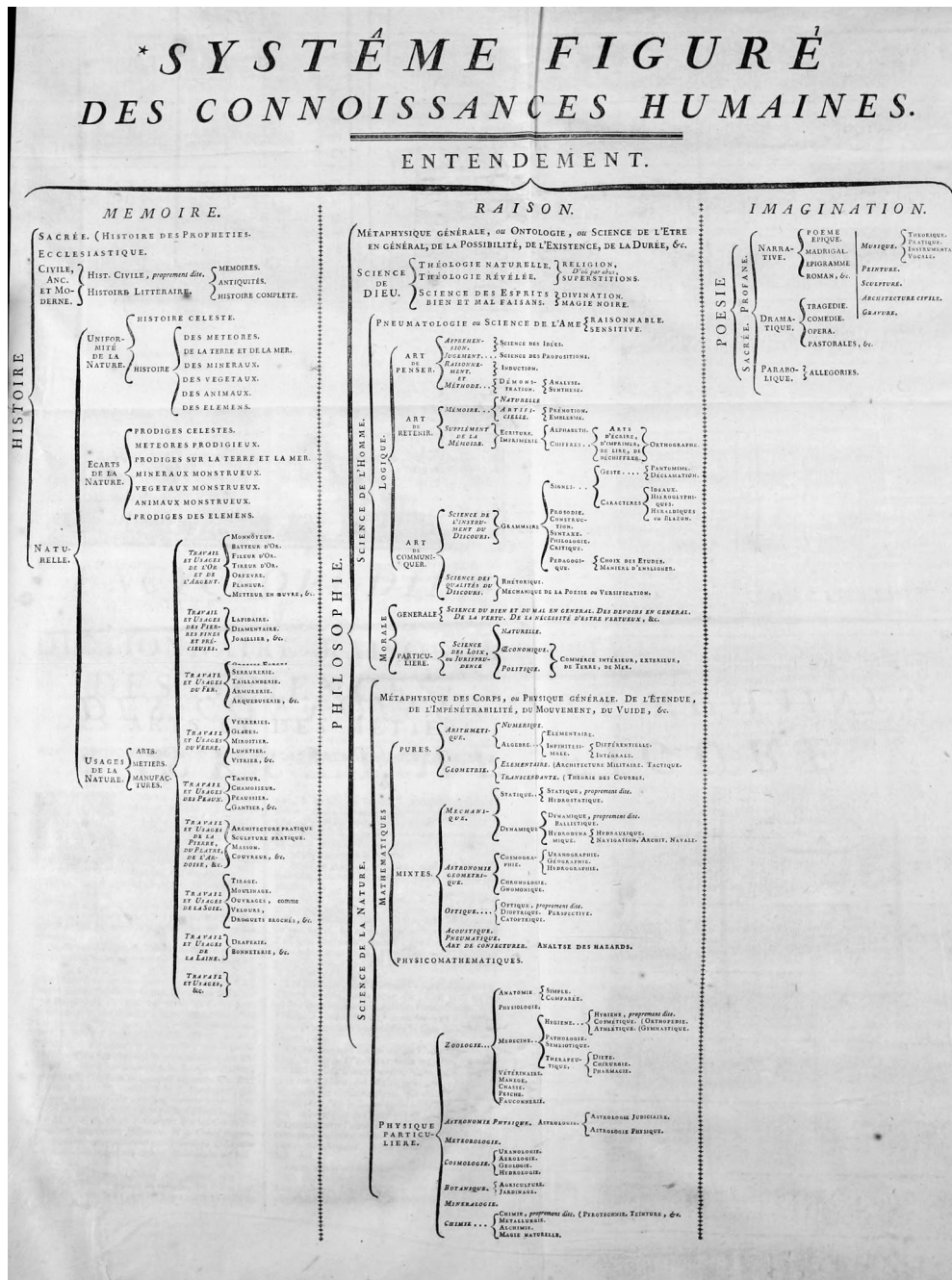
Intelligence, στο: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/white-house_files

microsites/ostp/NSTC/preparing_for_the_future_of_ai.pdf. Ανακτήθηκε: 19/07/2020.

Εικόνα 1. Η θέα κατά τη διάρκεια της συγγραφής του άρθρου και της απομόνωσης λόγω της πανδημίας. 143 O SE, 37O 54' 5" N – 23 O 30' 20", Σαλαμίνα 2020.

Εικόνα 2. Το σχεδιάγραμμα του D'Alembert για την οργάνωση της ύλης της Εγκυκλοπαίδειας. *Système figuré des connaissances humaines*. 1751. Wikimedia Commons, the free media repository.

Στα ελληνικά η λέξη «κρίση» συμπεκνώνει τουλάχιστον δύο μεγάλες κατηγορίες νοημάτων. Αφενός, παραπέμπει στις έννοιες της απόφασης, της άποψης ή της γνώμης και, σε στενή συνάφεια με αυτές, στις έννοιες της κριτικής, της αξιολόγησης και της δίκης. Έτσι κάποιος/ου η «κρίση» μπορεί, παραδείγματος χάρη, να επηρεαστεί από την υπερβολική χρήση αλκοόλ· οι δικαστικοί, οι δημόσιοι υπάλληλοι αλλά και τα επιστημονικά άρθρα περνάνε από «κρίση». Αφετέρου, παραπέμπει στις καταστάσεις εκείνες, στις οποίες η αναπαραγωγή της προηγούμενης, της κανονικής ή ομαλής συνθήκης είναι δύσκολη ή αδύνατη. Έτσι, για παράδειγμα, κάνουμε λόγο για «κρίση» άσθματος όταν το αναπνευστικό σύστημα δεν λειτουργεί κανονικά ή για οικονομική «κρίση» όταν το οικονομικό σύστημα δεν αναπαράγει ομαλά τον εαυτό του.

Η πρώτη σημασία προκύπτει από το αρχαιοελληνικό ρήμα «κρίνω», το οποίο αρχικά σήμαινε «διαχωρίζω», αλλά αρκετά νωρίς (στα ομηρικά χρόνια), επίσης, «αποφασίζω». Η δεύτερη σημασία, η οποία είναι και μεταφορική, προκύπτει –σύμφωνα με τους περισσότερους λεξικογράφους– ως μεταφραστικό δάνειο ή αντιδάνειο από τα λατινικά ή τις λατινογενείς γλώσσες. Η «κρίση» έγινε *crisis* (λατ., αγγλ. & ισπ.), *crise* (γαλλ.) και *crisi* (ιταλ.) και κατόπιν «κρίση». Με αυτό τον τρόπο, ενώ τα λατινικά, οι λατινογενείς γλώσσες και τα αγγλικά έχουν δύο όρους για να αποτυπώνουν τις δύο διαφορετικές οικογένειες σημασιών (*iudicium*, *judgement*, *jugement*, *juicio*, *giudizio* για την «κρίση» και *crisis*, *crise*, *crisi* για την «κρίση»), τα ελληνικά περιορίζονται σε μία και μόνη λέξη, την *κρίση*.

Κατά ενδιαφέροντα τρόπο, ήδη από τα αρχαία ελληνικά, μπορούμε να ανιχνεύσουμε κάποιες χρήσεις της λέξης, οι οποίες συμπεκνώνουν και τις δύο σημασίες. Έτσι, η «κρίσις» μπορεί να σημαίνει το κρίσιμο σημείο μιας αρρώστιας, το σημείο όπου “αποφασίζεται” η τύχη της ζωής του ασθενούς. Επίσης, κατά ενδιαφέροντα τρόπο, η φιλοσοφία, σε ανεξάρτητους μεταξύ τους κλάδους, έχει φέρει κοντά τις δύο σημασίες, οι οποίες συμπεκνώνονται στη μία και μοναδική ελληνική λέξη. Για παράδειγμα, στη φιλοσοφία και την ιστοριογραφία της επιστήμης η κρίση σηματοδοτεί μια κατάσταση, κατά την οποία το κυρίαρχο Παράδειγμα αδυνατεί να αναπαραγάγει ομαλά την κυριαρχία του εξαιτίας μιας πλειάδας εμπειρικών ανωμαλιών. Η κατάσταση αυτή, παράλληλα, ωθεί στην όξυνση της κριτικής και στην ανάληψη μιας σειράς αποφάσεων ή αξιολογήσεων, οι οποίες δεν ήταν διαθέσιμες στο παρελθόν. Αντίστοιχα, αλλά με αρκετές διαφορές, στον χώρο της πρακτικής φιλοσοφίας, η έννοια της κρίσης σηματοδοτεί την απουσία εγκαθιδρυμένων κριτηρίων για την ανάληψη και τη νοηματοδότηση μιας πράξης – κατάσταση η οποία αναγκαία ωθεί στην κριτική και την απόφαση.

Μοιάζει, λοιπόν, η κρίση όντως «να γεννά ευκαιρίες», όχι όμως αυτές που εννοούν οι επιτήδαιοι της αναπαραγωγής της υπάρχουσας κατάστασης. Η “κρίση” επισύρει ‘κρίση’. *Κρίση* λοιπόν...

